

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
PEDAGOĢIJAS, PSIHOLOĢIJAS UN MĀKSLAS
FAKULTĀTE
PIEAUGUŠO PEDAGOĢISKĀS IZGLĪTĪBAS CENTRS

**KOMUNIKĀCIJAS GRŪTĪBAS PUSAUDŽIEM
AR DZIRDES TRAUČĒJUMIEM**

DIPLOMDARBS

Autore: Kristīne Zapoļska

Stud. apliec. kz11055

Darba vadītāja: Dr.paed., prof. Sarmīte Tūbele

RĪGA 2016

ANOTĀCIJA

Diplomdarba “Komunikācijas grūtības pusaudžiem ar dzirdes traucējumiem” mērķis ir noskaidrot galvenās komunikācijas barjeras, ar ko saskaras pusaudži ar dzirdes traucējumiem.

Diplomdarba teorētiskajā daļā darba autore apskata un analizē zinātnisko literatūru par komunikācijas procesu, dzirdes traucējumiem un pusaudža vecumposma attīstības īpatnībām.

Diplomdarba praktiskajā daļā tika veiktas 14 pedagogu intervijas un 37 pusaudžu ar dzirdes traucējumiem anketēšanas. Pētījuma rezultātā tika noskaidrotas pusaudža vecumā raksturīgākās komunikācijas problēmas pusaudžiem ar dzirdes traucējumiem – mazs vārdu krājums, nepietekama mutvārdu runas prasme.

Diplomdarbs sastāv no ievada, 4 nodaļām, 7 apakšnodaļām, nobeiguma, izmantotās literatūras saraksta ar 33 vienībām un 2 pielikumiem. Diplomdarba pētījumā gūtie dati atspoguļoti attēlos.

Atslēgas vārdi: komunikācija, komunikācijas grūtības, dzirdes traucējumi, pusaudžu vecumposms.

ANNOTATION

The aim of the paper “Communication difficulties adolescents with hearing impairment has” is to determine main communication barriers which adolescents with hearing impairment encounter.

In the theoretical part of the paper author addresses and analyses scientific literature about communication process, hearing impairment and adolescence development peculiarities.

The practical part of the paper includes 14 interviews with teachers and 37 questionnaires filled by adolescents with hearing impairment. In the result of the research were established the common communication difficulties adolescences with hearing impairment encounter – restricted vocabulary, and inadequate verbal skills.

The paper consists of introduction, 4 chapters, 7 sub-chapters, conclusions, bibliography with 33 entities and 2 appendices.

Keywords: communication, communication difficulties, hearing impairment, adolescence.

SATURS

1. KOMUNIKĀCIJA – INFORMĀCIJAS APMAIŅAS PROCESS	7
1.1. Komunikācijas veidi un funkcijas	8
1.2. Komunikācijas problēmas un grūtības saziņā ar nedzirdīgiem cilvēkiem	14
2. DZIRDES TRAUCĒJUMI UN TO IEDALĪJUMS	17
2.1. Dzirdes traucējumu klasifikācija un pakāpes	17
2.2. Dzirdes traucējumu cēloņi.....	18
2.3. Dzirdes traucējumu pazīmes	21
3. PUSAUDŽU VECUMPOSMA RAKSTUROJUMS	24
4. KOMUNIKĀCIJAS GRŪTĪBAS PUSAUDŽIEM AR DZIRDES TRAUCĒJUMIEM .	33
4.1. Pētījuma bāze, dalībnieki un metodika	33
4.2. Pētījuma rezultātu apkopojums un analīze.....	34
NOBEIGUMS	47
IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI.....	50
PIELIKUMI.....	52
1. pielikums.....	53
2. pielikums.....	54

IEVADS

Valoda ir dabisks mūsu domu instruments un svarīgākais līdzeklis, lai mēs uzņemtu zināšanas un visaptverošu informāciju. Komunikācija ar valodas palīdzību ir arī pamats cilvēku kopībai un savstarpējai sapratnei. Ar valodas palīdzību mēs varam izteikt domas, jūtas, uzskatus, vēlmes un vērtējumus, varam sarunāties dialoga formā ar citiem. Tam ir liela nozīme mūsu jūtu un sociālajā attīstībā, un tas lielā mērā nosaka pozitīvu personības attīstību.

Cilvēkiem ar dzirdes traucējumiem kā pamata sazināšanās veids vienam ar otru un ar apkārtējo pasauli ir zīmju valoda un neverbālā komunikācija (Apeirons, 2013, 1).

Cilvēkiem, kas piedzimuši nedzirdīgi, bērnībā nav bijusi iespēja iemācīties attiecīgo valodu pilnībā. Nedzirdīgi cilvēki parasti valodu pārvalda tikai visvienkāršākajā līmenī. Viņi saprot tikai elementāros pamatvārdus. Valodas zināšanas nedzirdīgām personām dod iespējas sazināties un dzīvot patstāvīgi, bet nedod iespēju saprast parasti ikdienā bieži izmantotos svešvārdus, saīsinājumus un teorētiskos terminus (Apeirons, 2013, 1).

Cilvēkam ar dzirdes traucējumiem ilgu laika posmu nākas paļauties uz lūpu kustību nolasīšanu, lai saprastu, ko citi saka. Viņam jākoncentrējas vairāk nekā pārējiem un jāizmanto daudz lielāka garīgā enerģija, lai uzņemtu tādas zināšanas, ko dzirdīgie iegūst bez īpašas piepūles (Apeirons, 2013, 2).

Pastāv četri saziņas principi, kurus cilvēki neatkarīgi no citiem apstākļiem vairāk vai mazāk apzināti ievēro, tā sadarbojoties un radot optimālus apstākļus veiksmīgai informācijas apmaiņai, - kvalitātes, kvantitātes, atbildes un izteiksmes veida princips.

Saziņas principi ir attiecināmi uz visiem komunikācijā iesaistītajiem, arī informācijas sniedzējiem jābūt precīziem savā domā un valodā, bet tas ne vienmēr izdodas. Turklāt, jo vairāk informācijas, jo grūtāk to sniegt, cik vien iespējams, īsā, saprotamā un loģiskā tekstā, kaut arī tas ir runātāja paša interesēs (Šnēbaha, 2010, 52-53).

Tādēļ, sazinoties ar nedzirdīgu personu, ir jāizmanto pēc iespējas vienkāršāka valoda. Runājot ar nedzirdīgu cilvēku, ir jāizsakās vienkārši, skaidri un tieši, ir jāatceras, ka jārunā lēnām, vienmērīgi un izteiksmīgi, lai nedzirdīgais spētu teikto veiksmīgi nolasīt no Jūsu lūpām.

Diplomdarba tēmas izvēle ir cieši saistīta ar darba autores personīgo pieredzi. Tieši personīgā pieredze ikdienas komunikācijā ar dzirdīgiem cilvēkiem un piedzīvotās komunikācijas barjeras noteica diplomdarba darba tēmas izvēli.

Cilvēkiem ar dzirdes traucējumiem nereti ikdienā nākas sastapties ar dažādām komunikācijas problēmām. Tās ir cieši saistītas gan ar dzirdīgu cilvēku spēju pieņemt citādo, gan ar nedzirdīgu cilvēku spēju iekļauties apkārtējā sabiedrībā. Būtībā šajā brīdī sastopas divas

diezgan atšķirīgas kultūras. No tā, cik komunikācijā iesaistītie cilvēki ir atvērti savstarpējai saziņai, ir atkarīgs arī tas, ar kādām grūtībām viņi sastopas komunikācijas procesā.

Īpaši aktuālas nedzirdīgu cilvēku komunikācijas barjeras un problēmas ir pusaudža vecumā, jo šajā periodā pusaudzis ir īpaši jūtīgs pret visu sev apkārt notiekošo, pārmaiņām savā organismā un citu cilvēku viedokļa. Šis ir periods, kad pusaudzis ir kautrīgs un nejūtas droši sev svešā situācijā. Līdz ar to komunikācija ar dzirdīgiem cilvēkiem ir ierobežota.

Temats: “Komunikācijas grūtības pusaudžiem ar dzirdes traucējumiem”.

Pētījuma mērķis: Noskaidrot galvenās komunikācijas barjeras, ar ko saskaras pusaudži ar dzirdes traucējumiem.

Pētījuma jautājums: Kādas grūtības ir pusaudžiem ar dzirdes traucējumiem komunikācijā ar sabiedrību?

Pētījuma uzdevumi:

1. Analizēt literatūras avotos pieejamo informāciju par pētāmo tēmu.
2. Veikt pētījumu Rīgas internātvidusskolā bērniem ar dzirdes traucējumiem un Valmieras vājdzirdīgo internātvidusskolas – attīstības centrā
3. Intervēt skolotājus.
4. Aptaujāt pusaudžus.
5. Apkopot un analizēt iegūtos datus.
6. Apkopot rezultātus un izdarīt secinājumus.

Pētījuma bāze: 20 pusaudži un 7 pedagogi Rīgas internātvidusskolā bērniem ar dzirdes traucējumiem un 17 pusaudži un 7 pedagogi Valmieras vājdzirdīgo bērnu internātvidusskolas – attīstības centrā.

Pētnieciskās metodes:

- literatūras analīze;
- anketēšana;
- intervēšana;
- aprakstošā datu statistiskā apstrāde un analīze.

Darba struktūra: Diplomdarbs sastāv no ievada, 4 nodaļām, 12 apakšnodaļām, nobeiguma, izmantotās literatūras saraksta ar 33 vienībām un 2 pielikumiem.

Atslēgas vārdi: komunikācija, komunikācijas grūtības, dzirdes traucējumi, pusaudžu vecumposms.

1. KOMUNIKĀCIJA – INFORMĀCIJAS APMAIŅAS PROCESS

Dažādu autoru darbos bieži vien vārdiem saskarsme un komunikācija ir sinonīmu nozīme. Izvērtējot dažādas definīcijas, var secināt, ka komunikācija ir informācijas apmaiņa starp cilvēkiem, turpretī saskarsme ir viena cilvēka mijiedarbība vai iedarbošanās uz otru cilvēku ne tikai informācijas apmaiņas procesā, bet gan kopumā.

Saskarsme ir cilvēku verbālās vai neverbālās mijiedarbības process (Vorobjovs, 2002).

Saskarsmes procesā cilvēki apmainās ar informāciju – idejām, faktiem, uzskatiem, jūtām (Kreišmane, Valgere, Gulbe, 2000, 114).

Saskarsmē cilvēki pauž savas domas, jūtas un savu attieksmi pret kādu vai kaut ko (Omārova, 2003, 29).

Jebkuru mijiedarbību starp cilvēkiem sauc par saskarsmi. Šī mijiedarbība ir saistīta ar informācijas apmaiņu, turklāt informācija var būt ietverta jebkurā formā – vārdos, skatienos, roku kustībās, balss intonācijā un citos veidos (Kupčs, 1997, 9).

Komunikācija ir informācijas apmaiņas process starp partneriem. Komunikācijas laikā informācija tiek ne tikai nodota, bet arī radīta, precizēta, attīstīta. Komunikācijas procesā partneri cenšas realizēt savus mērķus, vajadzības un intereses, savstarpēji ietekmējot viens otru. Komunikācija ir iespējama, ja partneriem ir vienāda vai līdzīga informācijas kodifikācijas un dekodifikācijas sistēma. Informācijas apmaiņa ir iespējama, ja pastāv zīmju intersubjektivitāte, ja zīmes un to nozīmes ir pazīstamas visiem komunikācijas dalībniekiem (Omārova, 2003, 29).

Komunikācijas procesā noris apmaiņa ar informāciju – priekšstatiem, idejām, interesēm, nostādnēm (Kupčs, 1997, 16).

Komunikācijas laikā kāds informāciju nodod, kāds cits, kam tā ir domāta, informāciju uztver un cenšas izprast tās saturu (Kreišmane, Valgere, Gulbe, 2000, 114).

Informācija komunikatīvajā procesā var būt konstatējoša un pamudinoša (Omārova, 2003, 29).

Veiksmīgu saziņu ietekmē socioloģiski, psiholoģiski, ģeogrāfiski, bioloģiski un citi faktori: komunikācijā iesaistīto cilvēku savstarpējā vecuma, dzimuma, tautības, sociālā stāvokļa atbilstība, un, neapšaubāmi, nozīme ir arī raksturam, dzīves pieredzei, videi, attiecību veidam, paņēmu lokam, pat garastāvoklim, ieradumiem, audzināšanai. Viss šis objektīvo un subjektīvo faktoru kopums nosaka katra runātāja individuālo priekšstatu par to, kā un kuri valodas līdzekļi izmantojami veiksmīgai saziņai, tāpat kā to kādu konotāciju iegūst vārdi ikviena valodas lietotāja apziņā. Tā kā šie vārda nozīmes emocionālie, stilistiskie un citi papildkomponenti katram ir citādi, sniegto informāciju nemaz nav iespējams uztvert tieši tā, kā to domājis adresants, tāpēc jebkuru saziņas aktu tikai nosacīti var uzskatīt par sekmīgu.

Piemēram, atšķirīgs sarunas dalībnieku dzimums rada atšķirīgus nosacījumus saziņā (Šnēbaha, 2010, 52-53).

Informācijas apmaiņas procesā var izdalīt sešus komponentus:

1. Adresants – cilvēks, kurš nodod informāciju.
2. Adresāts – cilvēks, kurš saņem informāciju.
3. Kontakts – informācijas nodošana; tā var norisināties mutiski, rakstiski (vēstule, fakss, elektroniskais pasts), bez vārdiem.
4. Paziņojums – informācijas saturs.
5. Kods – valoda un tās likumi, kas ļauj nodot informāciju.
6. Konteksts – reāla saskarsmes situācija, kurā informācijas saturs iegūst jēgu.

Komunikācijas procesā adresāts un adresants nepārtraukti mainās vietām. Ja tas nenotiek, informācijas apmaiņas nav.

Sarunāties ir iespējams ar ikvienu, kurš saprot jūsu domas un kura domas saprotat jūs. Tas nozīmē, ka adresants un adresāts izmanto vienādu vai līdzīgu informācijas kodēšanas un dekodēšanas sistēmu.

Kodēšana – informatīvo materiālu ievietošana noteiktā zīmju sistēmā.

Dekodēšana – zīmju atšifrēšana.

Informācijas apmaiņa ir iespējama, ja zīmes un to nozīmes pazīstamas visiem komunikācijas dalībniekiem (Kreišmane, Valgere, Gulbe, 2000, 115).

Diplomdarba pirmajā nodaļā darba autore apskata jēdziena komunikācija nozīmi. Var secināt, ka bieži vien jēdzieni komunikācija un saskarsme ir cieši saistīti, vai arī lietoti kā sinonīmi. Komunikācijas process ir atkarīgs no tās ietekmējošiem faktoriem, kas arī nosaka komunikācijas veiksmīgumu vai neveiksmīgumu.

Lai noskaidrotu komunikācijas būtību, darba turpinājumā tiek apskatīti komunikācijas veidi un funkcijas.

1.1. Komunikācijas veidi un funkcijas

Komunikācijā izmanto:

- verbālu saskarsmi,
- neverbālu saskarsmi (Kreišmane, Valgere, Gulbe, 2000, 115).

Verbālā saskarsme

Verbālā saskarsme ir vārdiska sazināšanās (gan mutiski, gan rakstiski).

Tā ietver prasmi runāt un prasmi klausīties. Prasmīgi runājot, mēs spējam pārliecināt komunikācijas partneri par sava viedokļa pareizību. Prasmīgi klausoties, mēs spējam iejusties komunikācijas partnera lomā.

Verbālo komunikāciju kontrolē cilvēka apziņa (Kreišmane, Valgere, Gulbe, 2000, 116).

Verbālās komunikācijas zīmju sistēma ir cilvēku valoda, fonētisko zīmju sistēma, kas ietver divus principus: leksisko un sintaktisko. Runa, ja partneru vidū pastāv valodas zīmju intersubjektivitāte, ir visuniversālākais komunikācijas līdzeklis. Nododot informāciju ar runas palīdzību, vismazāk zūd informācijas jēga. Sarunā informāciju var precizēt, papildināt, pilnveidot. Prasme sarunāties ir prasme sniegt informāciju pašam un iegūt informāciju no partnera, uzmanīgi klausoties un uzdodot jautājumus (Omārova, 2003, 30).

Verbālā saskarsme norisinās dažādās formās:

- kā monologs – viena cilvēka runa,
- kā dialogs – divu cilvēku vai pušu runa.

Lai prasmīgi veidotu dialogu vai noturētu citu cilvēku uzmanību monologa laikā, ir labi jāpārdomā nododamās informācijas saturs un pasniegšanas veids.

Prasme klausīties ir viena no svarīgākām saskarsmes prasmēm. Uzmanīgi klausoties:

- radām saskarsmes partnerim par sevi labu iespaidu,
- labāk izzinām partneri, viņa vajadzības un intereses,
- saņemam daudz jaunas informācijas.

Veiksmīga saskarsme var veidoties tad, ja esam apguvuši efektīvas klausīšanās prasmi.

Efektīva klausīšanās ietver aktīvu piedalīšanos sarunā, ar interesi klausoties sarunas partnerī. Šai procesā nepieciešams:

- 1) likt partneri saprast, ka viņā klausās. Par to liecina dažādas ārējās pazīmes:
  - uzmanības poza,
  - smaids, galvas mājieni,
  - acu kontakts,
  - īsu jautājumu uzdošana.
- 2) koncentrēšanās,
- 3) stāstītāja pamudināšana.

Cilvēks, kurš uzmanīgi klausās, parasti uzdod jautājumus un gaida atbildi.

Uzdodot jautājumus, cilvēks ne tikai klausās, bet arī saprotot, par ko runā, izrāda patiesu ieinteresētību (Omārova, 2003, 57).

Neverbālā saskarsme

Saskarsmes procesā cilvēks piedalās ar visu, kas viņam ir: ar savu personību (domām, vēlmēm, jūtām) un ar savu ķermeni, balss aparātu. Cilvēks kontaktējas ar partneri ne tikai verbāli, bet arī neverbāli. Izmantojot M.Knapa definīciju, varam sacīt, ka “neverbālā komunikācija apzīmē visas tās cilvēka reakcijas, kuras nevar tikt aprakstītas kā atklātas vārdiskas (mutiskas vai rakstiskas) manifestācijas”.

Neverbālā komunikācija ir pakļauta cilvēka psihes neapzinātajam līmenim, un tāpēc tā ir patiesāka, atklātāka. Neverbālā komunikācija sniedz visai pilnīgu partnera emocionālo raksturojumu (Omārova, 2003, 57).

Neverbālajā komunikācijā var izdalīt četras zīmju sistēmas:

- optiski kinētiskā zīmju sistēma (žesti, mīmika, pantomīmika, dažādu ķermeņa daļu motorika, kas atspoguļo emocijas),
- paralingvistiskā (balss vokalizācijas sistēma – tonalitāte, diapazons) un ekstralingvistiskā (pauzes, klepus, smiekli, asaras, runas temps) zīmju sistēma,
- proksēmiskā zīmju sistēma (saskarsmes organizācijas telpā un laikā parametri),
- vizuālais kontakts – acu skatienu valoda (Omārova, 2003, 58).

S.Omārova runā par J.Passova un Frīzena viedokli, ka sarunā neverbālās komunikācijas līdzekļi:

- akcentē kādu verbālās informācijas daļu,
- apsteidz to ziņu, kas tiks pateikta vārdiski,
- izteic nozīmi, kas pretēja tam, kas pateikts ar vārdiem,
- aizpilda vai izskaidro pauzes, norāda uz vēlēšanos turpināt sarunu, vārda meklējumiem,
- saglabā kontaktu starp partneriem un regulē runas plūsmu,
- aizstāj atsevišķu vārdu vai frāzi,
- ar nokavēšanos dublē vārdiska izteikuma saturu,
- papildina vārdiski pateikto (Omārova, 2003, 59).

Neverbālā komunikācija ir sazināšanās bez vārdiem un sniedz informāciju par cilvēka iekšējo pārdzīvojumu – viņa emocionālo stāvokli.

Neverbālā komunikācijā cilvēks izmanto:

1. Žestus – žesti ir neapzinātas galvas, roku un kāju kustības, kas pavada cilvēka runu.

Saskarsmē izmanto dažādu paveidu žestus:

- Ilustratīvos žestus, kas saistīti ar cilvēka runu - žesti ilustratori akcentē verbālo informāciju. To vidū var nosaukt “rādītājus” (norādošais pirksts vai plauksta),

“piktogrāfus” (mēģinājumi ar roku palīdzību parādīt kāda ķermeņa izmērus, formu, konfigurāciju), “bītus” – lielākus vai mazākus roku vēzienus, ar kuru palīdzību uzsver savus nolūkus, akcentē runas ritmu un “ideogrāfus” – roku kustības, ar kuru palīdzību orators it kā apvieno dažādus priekšmetus, domas kopā. Žesti ilustratori ir ļoti uzskatāmi un parasti neizraisa klausītāju nepatiku (Omārova, 2003, 59).

- Regulētajžestus, kas pauž attieksmi pret saskarsmes partneri (Kreišmane, Valgere, Gulbe, 2000, 117). Tie ir galvas mājieni, matu saglaudīšana, kaklasaites kārtošana, žaketes aizpogāšana un citas mērķtiecīgas roku kustības liecina par runātāja attieksmi pret klausītājiem, to nolūks – regulēt saskarsmi, paust runātāja cieņu, labvēlību. Ar žestu regulatoru palīdzību runātājs signalizē, ka ir (nav) pabeidzis izteikties, lūdz pagaidīt, aicina runāt partneri (Omārova, 2003, 59).
  - Adaptīvos žestus – tie palīdz atbrīvoties no satraukuma (sīku priekšmetu knibināšana, glaudīšana). Tie nav apzināti, un cilvēks cenšas tos slēpt no citiem (Kreišmane, Valgere, Gulbe, 2000, 117). Ar šo žestu palīdzību cilvēki cenšas pielāgoties viņu satraucošai situācijai, atbrīvoties no iekšējās spriedzes. Žestus adaptorus klausītāji parasti pamana: ja to ir pārāk daudz, tie rada nervozitāti vai ironiski negatīvu attieksmi. Žesti adaptori diezgan atklāti demonstrē partnera psiholoģisko diskomfortu (Omārova, 2003, 60).
  - Simbolus - tās ir apzinātas roku kustības, kas aizvieto vārdus vai veselas frāzes. Ar žestu lietošanu jābūt ļoti uzmanīgiem, jo tie veidojušies konkrētā kultūrā. Vienam un tam pašam žestam dažādās pasaules valstīs var būt atšķirīga nozīme (Kreišmane, Valgere, Gulbe, 2000, 117).
2. Mīmiku – mīmiskas ekspresijas uzdevums ir paust cilvēka emocionāli psiholoģisko stāvokli, viņa pārdzīvojumus, emocijas un jūtas, ko izraisa saskarsmes partneris un sarunas priekšmets. Lielākā daļa psihologu uzskata, ka emociju neurofizioloģiskais pamats visiem cilvēkiem ir vienāds un tas ir iedzimts. Raksturīgi, ka visi cilvēki neatkarīgi no nacionalitātes un kultūras, kurā viņi ir izauguši, diezgan precīzi un saskaņoti interpretē partneru mīmiskās konfigurācijas (Omārova, 2003, 63). Galvenās sejas zonas, kas visizteiktāk piedalās emociju paušanā, ir uzacis un sejas daļa ap muti. Dažiem cilvēkiem ir ļoti dzīva sejas izteiksme, bet dažiem ir mazkustīgi sejas vaibsti, kas var radīt iespaidu par neprasmī vai nevēlēšanos kontaktēties. Smaidi un smiekli ir vispāratzītas zīmes, kas liecina par draudzīgumu, labvēlību, ieinteresētību (Kreišmane, Valgere, Gulbe, 2000, 118).

3. Pozas – neverbālu informāciju pauž arī pozas. Cilvēka poza saskarsmē ir tikpat daiļrunīga kā žesti. Pozas arī liecina par attieksmi pret partneri un paša komunikanta emocionāli psiholoģisko stāvokli (Kreišmane, Valgere, Gulbe, 2000, 118).

S.Omārova norāda, ka V.Džeimss nosauc četras pozu kategorijas:

- Tuvošanās – uzmanības poza, uz priekšu noliekts ķermenis, piešķiebta galva.
- Attālināšanās – negatīva, noraidoša, atgrūdoša poza ar atpakaļ atliektu vai prom aizvirzītu ķermeni.
- Izplešanās jeb ekspansija – lepna, augstprātīga, iedomīga vai nievājoša poza.
- Sašaurināšanās – nospiesta, depresīva, nomākta poza. Ķermenis noliekts uz priekšu, galva nodurta, pleci nošļukusi, krūškurvis iekritis (Omārova, 2003, 61-62).

Pozas var būt atvērtas un slēgtas:

- Atvērtas pozas raksturo tas, ka kājas un rokas saskarsmes laikā ir brīvas, nesakrustotas, ķermenis pieliekts uz priekšu. Tas rosina domāt par uzticēšanos, atvērtību, labvēlīgu attieksmi
- Slēgtajās pozās, sakrustojot rokas uz krūtīm, tiek aizsegta ķermeņa augšdaļa, arī kājas nereti ir sakrustotas. Par noslēgšanos liecina sakrampēti pirksti. Slēgtās pozas tiek uztvertas kā neuzticēšanās, noraidījums, pretošanās (Kreišmane, Valgere, Gulbe, 2000, 118).

4. Balss intonāciju – balss intonācija izsaka cilvēka pašizjūtu saskarsmē un viņa attieksmi pret partneri.

Saskarsmē sastopami trīs intonāciju veidi:

- Biklā, nedrošā, lūdzošā intonācija. Saskarsmē šī intonācija liecina par zemu pašvērtējumu, pašpārliecinātības trūkumu, vainas un baiļu izjūtu.
- Lietišķi uzstājīga, noteikta pārliecināta intonācija. Saskarsmē šī intonācija vēsta par pašcieņu un cieņu pret partneri.
- Agresīva, apsūdzošā, uzbrūkošā intonācija. Ar šo intonāciju var aizvainot cilvēku, paust negatīvu attieksmi pret situāciju un partneri. Tādā gadījumā saskarsme būs neveiksmīga (Kreišmane, Valgere, Gulbe, 2000, 118).

5. Acu kontaktu – gandrīz ikviena saskarsme sākas ar paskatīšanos uz otru cilvēku. Skatiens, kas vērsts uz saskarsmes partneri, liecina par ieinteresētību un cieņu attiecībās. Nepatīkama izjūta rodas, ja saskarsmes laikā partneris vairās skatīties otram acīs, vai ja skatās pārāk ilgi un cieši (Kreišmane, Valgere, Gulbe, 2000, 119).

6. **Saskarsmes distanci** – kontakti starp cilvēkiem var norisināties dažādos attālumos. Katra cilvēka ķermeni, apmēram izstieptas rokas attālumā, apņem personīgā telpa. Tā arī nosaka attālumu, kādā vislabprātāk kontaktējas cilvēki dažādos saskarsmes gadījumos. Daži cilvēki ir ļoti jūtīgi pret savas personīgās telpas robežu pārkāpšanu. Saskarsmes distances ir atkarīgas no cilvēku attiecībām:

- **Intīmā distance** ir apmēram 0,15 – 0,5 m attālumā, un tajā mēs kontaktējamies ar emocionāli ļoti tuviem cilvēkiem. Tādā attālumā kontaktējas vecāki un bērni, laulātie, ļoti tuvi draugi.
- **Personiskā distance** ir attālums 0,5 – 1,5 m attāluma, un tajā parasti kontaktējas darba kolēģi, radi, paziņas.
- **Sociālā distance** ir 1,5 – 3,5 m. Tādas ir attiecībās starp priekšnieku un padoto, ierēdņi un klientu.
- **Publiskās distances attālums** ir lielāks par 3,5 m. Šo distanci parasti izmanto publiskās vietās – teātros, koncertzālēs. To mēdz ievērot lektori auditorijā (Kreišmane, Valgere, Gulbe, 2000, 119-120).

Komunikācijas funkcijas

Pamudinošas informācijas funkcijas ir:

- **aktivācija**, kad mēs partneri cenšamies aktivizēt uz kādu darbību, piemēram, piedalīties konkursā, mainīt darba vietu,
- **interdikcija**, kad mēs aizliedzam partnerim kaut ko darīt, piemēram, peldēties neatļautās vietās vai staigāt pa zālājiem,
- **destabilizācija**, kad ar informācijas palīdzību mēs cenšamies izjaukt kādu partnera autonomu darbību, lūdzam, piemēram, nesmēķēt vai runāt, izvēloties vārdus (Omārova, 2003, 30).

S.Omārova runā par M.Argaila viedokli, ka saskarsmē neverbālajai komunikācijai ir šādas funkcijas:

- emociju izteikšana,
- starppersonu attieksmes izteikšana,
- savas personības prezentācija,
- runas pavadīšana (Omārova, 2003, 58).

Šajā diplomdarba nodaļā darba autore noskaidroja, ka savstarpējā komunikācija norisinās divos veidos – verbāli un neverbāli, turklāt komunikācijas procesam ir arī noteiktas funkcijas. Abi šie faktori nosaka to, kā sarunas biedrs uztver sniegto informāciju.

Nedzirdīgiem cilvēkiem nav iespēju izmantot pilnīgi visas komunikācijas procesa sniegtās iespējas, tādēļ darba turpinājumā tiek apskatītas aktuālākās komunikācijas problēmas, ar kurām saskaras nedzirdīgi cilvēki.

1.2. Komunikācijas problēmas un grūtības saziņā ar nedzirdīgiem cilvēkiem

Dzīvojot cilvēku sabiedrībā, cilvēkam vienmēr nākas kontaktēties ar citiem cilvēkiem ar dažādu zīmju un citu paņēmienu palīdzību (Vorobjovs, 1996, 174).

Dzirde ir viena no svarīgākajām cilvēka maņām, jo ar tās palīdzību notiek cilvēku savstarpējā komunikācija.

Ikdienā mēs komunicējam ar daudziem cilvēkiem. Runājam un klausāmies. Tas šķiet vienkārši un pašsaprotami.

Dabiska, sabiedrībā vispārpieņemta komunikācijas sistēma ir valoda. Tomēr ir cilvēki, kuriem ir ierobežotas iespējas savstarpējās saziņas procesā lietot mutvārdu runu. Pie šīs grupas pieder arī personas ar dzirdes traucējumiem. Viņi informācijas apmaiņai parasti izmanto vizuālu valodu, t.i., nedzirdīgo zīmju valodu (Latvijas Nedzirdīgo Savienība, 2007).

Jau vairākus gadus cilvēki ar dzirdes traucējumiem tiek uzskatīti par kultūras un valodas minoritāti. Cilvēku ar dzirdes traucējumiem spilgtākā kultūras atšķirība ir zīmju valoda. Zīmju valodai no citām valodām ir viena vienīga atšķirība – skaņu vietā tā izmanto roku kustības, proti, zīmes. Šī valoda tiek uztverta ar redzi, nevis ar dzirdi.

Mutvārdu un rakstītā valoda ir viens no veidiem, kā nedzirdīgie cilvēki komunicē ar dzirdīgiem.

Raksturīgākās grūtības, ar ko sastopas nedzirdīgie cilvēki, sākas no komunikācijas ar cilvēkiem, kas neprot zīmju valodu, kā arī bieži ir grūtības paļauties uz lūpu kustību nolasīšanu, lai saprastu, ko citi saka (Baka, Grunevalds, 1998, 95).

Cilvēki ar dzirdes traucējumiem lielākoties labi lasa no lūpām. Tas nozīmē, ka vieglāk ir sarunāties “aci pret aci”. Nedzirdīgam vai vājdzirdīgam cilvēkam sarunas laikā savā starpā ir jāseko lūpu kustībām, jāvēro žesti, un sejas izteiksme. Dzirdīgajai personai ir jāskatās uz savu sarunu biedru un jābūt pacietīgam sazinoties, un dažreiz jāatkārto, ja tas uzreiz netiek saprasts.

Ja komunikācija nav veiksmīga, attieksme var būt negatīva (Cilvēku ar invaliditāti nodarbinātība, 2015).

Aizkavēta valodas apgūšana, kā arī nepilnīgi izteikta valoda, cilvēkiem ar dzirdes traucējumiem rada grūtības ar runāto valodu, gan mutvārdu, gan rakstiskajā formā, gan izprašanā vai izteikšanā.

Savukārt nolasīšanai no lūpām nedzirdīgam cilvēkam ir nepieciešami arī noteikti apstākļi:

- jāatrodas fiziski tuvu personai, ar kuru notiek saruna,
- starp sarunas biedriem jābūt vizuālam (acu) kontaktam,
- sarunas laikā jābūt pietiekamam telpas apgaismojumam,
- jābūt skaidri saskatāmai sarunas biedra mutei.

Ja nedzirdīgi cilvēki lieto dzirdes aparātus vai auss implantus, viņiem ir vieglāk uztvert sarunas biedra sacīto. Ja šādas palīgierīces nedzirdīgs vai vājdzirdīgs cilvēks nelieto, tad viņam ir problēmas sazināties ar dzirdīgiem cilvēkiem.

Kā lielu traucēkli nedzirdīgu cilvēku komunikācijā ar dzirdīgiem cilvēkiem, var minēt dažādus fona trokšņus sarunas laikā, kā arī situāciju, kad sarunā piedalās vienlaicīgi vairāki sarunas biedri.

Tāpat, kā problēmu var minēt nogurumu, stresu vai ilgstošu koncentrēšanos. Šādās situācijās nedzirdīgiem cilvēkiem ir grūtāk uztvert dzirdīga sarunas biedra teikto.

Ir situācijas, kad nedzirdīgiem cilvēkiem sagādā grūtības lasīšana no lūpām, jo sarunas biedrs runā par ātru.

Lai mazinātu komunikācijas problēmas, ir izstrādātas komunikācijas attīstīšanas stratēģijas (sk. 1.2.1.tabulu).

1.2.1.tabula

Komunikācijas attīstīšana

Pielāgots no Webster un Wood (1989) (Frederickson, Cline, 2003).

Attīstības līmenis	Komunikācijas modelis	Pieaugušo stratēģijas
Neiesaistīts	<ul style="list-style-type: none"> • Bērns nesaprot, ka ar viņu runā. • Acis skraida. • Sarunas neizdodas. • Izdod nejaušas skaņas. • Nav sapratnes starp bērnu un pieaugušo. 	<ul style="list-style-type: none"> • Sekot bērna skatienam un paskaidrot ko viņš redz. • Motivēt komunicēt. • Spēlēt rutīnas spēles.
Iesaistīts	<ul style="list-style-type: none"> • Bērns sāk skatīties uz objektiem, kurus pieaugušie apraksta. • Bērns daļēji pievērš uzmanību pieaugušajam, kurš runā. • Bērnam ir skaidrs, kad ir viņa kārta runāt. 	<ul style="list-style-type: none"> • Runāt “šeit un tagad” kontekstā. • Spēlēt lomu spēles.

Strukturēta uzmanība	<ul style="list-style-type: none"> • Bērna uzmanība atbilst pieaugušā runai. • Saprot nozīmi un nodomu sociālajā kontekstā. • Labprāt piedalās sarunā, zina, kad ir viņa kārta runāt. • Runā pareizajā vietā (vārdi varbūt nesaprotami). 	<ul style="list-style-type: none"> • Radīt iespēju veidot atsauces (konstruktori; leļļu teātris). • Pieaugušo reakcijai uz bērna skatienu jābūt konsekventai un gaidāmai.
Strukturēta vokalizācijā	<ul style="list-style-type: none"> • Maz nejaušo vokalizāciju. • Vokalizācijas sāk atgādināt vārdus. • Sarunas sāk būt papildītas (pat neskatoties uz pieaugušo). • Pats reaģē uz audio informāciju. 	<ul style="list-style-type: none"> • Atļaut bērnam pašam iesākt sarunu, dot laiku atbildei. • Saprast bērna izteikumus un reaģēt atbilstoši tiem. • Klausīšanās uzdevumi, piemēram, atšķirt skaņas.
Autonomijas un iniciatīvas izaugsme	<ul style="list-style-type: none"> • Gan pieaugušais, gan bērns sarunā piedalās vienādi. • Bērns aktīvi iesaistās sarunā. • Bērns papildina savas atbildes. • Bērns pārtrauc, joko, argumentē. • Bērns izmanto valodu, lai jautātu, fantazētu, mācītos, komunicētu un izpētītu pasauli. 	<ul style="list-style-type: none"> • Attīstīt bērna runāšanas un komunikatīvās prasmes (dot viņam iespēju vadīt un iesākt sarunas, atbildēt uz viņa jautājumiem un motivēt runāt par savām domām un izpaust savu viedokli).

Šī darba nodaļa palīdz izprast tās komunikācijas atšķirības, kas valda starp dzirdīgiem un nedzirdīgiem cilvēkiem. Turklāt darba autore norāda arī uz tām grūtībām komunikācijas procesā, par kurām dzirdīgi cilvēki, iespējams, nemaz nenojauš. Arī nedzirdīgu bērnu vecākiem aktīvi jāiesaistās bērna komunikācijas procesa attīstīšanā.

Lai izprastu, kā apkārtējo pasauli uztver nedzirdīgi cilvēki, nepieciešams noskaidrot, kādi ir dzirdes traucējumi un kā tie izpaužas.

2. DZIRDES TRAUCĒJUMI UN TO IEDALĪJUMS

2.1. Dzirdes traucējumu klasifikācija un pakāpes

Viens no pirmajiem, kas deva dzirdes traucējumu klasifikāciju, bija Džerolāmo Kardāno (1501-1576). Viņš balstījās uz laiku, kad radusies nedzirdība, un to, kādas ir runas izpausmes.

Vājdzirdība ir tāds dzirdes pazeminājums, kad ir apgrūtināta runas uztvere, gan arī patstāvīgā runa, tomēr pastāv iespēja apgūt zināmu vārdu krājumu, kaut arī tas ir ierobežots un izkropļots.

Ir viegla, vidēji smaga un smaga vājdzirdība. To raksturo dzirdes pazeminājums, ko mēra decibelos. G. Bekmans (1966) izstrādāja pedagoģisko klasifikāciju, pēc kuras vājdzirdību iedala šādi:

1. pakāpe – dzirdes pazeminājums nepārsniedz 40 decibelus, bērns var sazināties ar runas palīdzību, uztver sarunu valodu vairāk nekā 1 – 2 metru attālumā. Bērni ar šādu vājdzirdības pakāpi var mācīties vispārējās izglītības iestādēs, bet būtu vēlams atrasties tuvāk skolotājam.
2. pakāpe – dzirdes pazeminājums ir 40 – 50 decibeli, sazināšanās ar runas palīdzību ir apgrūtināta, jo sarunu valodu uztver attālumā līdz 1 metram. Šāda vājdzirdības pakāpe arī pieļauj mācības vispārējās izglītības iestādēs, bet jālieto dzirdes aparāts.
3. pakāpe – dzirdes pazeminājums pārsniedz 55 – 70 decibelus, sazināšanās ar runas palīdzību praktiski nav iespējama, jo sarunvalodu uztver ļoti neskaidri. Bērniem ar šādas pakāpes vājdzirdību jāmacās vājdzirdīgo bērnu skolā un jālieto dzirdes aparāti.
4. pakāpe – dzirdes pazeminājums līdz 90 decibelēm, būtu vēlama skola nedzirdīgiem bērniem.

Grūtības bērnam var rasties, ja dzirdes pazeminājums ir 15 – 30 decibeli, jo to uzskata par robežu starp normālu dzirdi un vājdzirdību. Nosacītā robeža starp vājdzirdību un nedzirdību ir 85 – 90 decibeli (Tūbele, Šteinberga, 2004, 27).

Klasificējot bērnus ar dzirdes traucējumiem, tiek ņemts vērā dzirdes pazemināšanās līmenis un spēja uztvert runāto vārdu akustiskos elementus. Šajā klasifikācijā bērni tiek iedalīti 3 grupās:

1. grupa – bērni ar smagiem dzirdes traucējumiem – nedzirdīgie bērni.
2. grupa – bērni ar nedaudz vieglākiem dzirdes traucējumiem – vājdzirdīgie bērni.

3. grupa – bērni ar nelieliem dzirdes traucējumiem, kuri apmācāmi vispārizglītojošā skolā (Teivāns, 1994, 15).

Valodas veidošanos var negatīvi ietekmēt pat īslaicīgi dzirdes traucējumi, kas liek šķēršļus fonemātiskās dzirdes veidošanai un attīstībai, vārdu, skaņu – zilbju sastāva apgūšanai, valodas gramatiskai uzbūvei un struktūrai (Tavartkiladze, Šmatko, 2008, 4).

Nedzirdība ir tāda dzirdes pazemināšanās pakāpe, kad patstāvīga runas apguve nav iespējama, tā arī atkarīga no tā, kāds ir uztveramo svārstību diapazons. Bērni ar minimālām dzirdes atliekām spēj uztvert tikai ļoti spēcīgas skaņas nelielā attālumā (skaļš klieziens, mašīnas signāls, bungas).

Līdz ar to arī nedzirdīgiem bērniem speciāla dzirdes uztveres attīstīšanas darba rezultātā ir iespējams orientēties apkārtējā pasaulē un veidot runu.

Te īpašu nozīmi iegūst sazināšanās ar zīmju palīdzību (Tūbele, Šteinberga, 2004, 27).

Šajā nodaļā darba autore atklāj dzirdes traucējumu pakāpes, kā arī to, kādā līmenī ir katrā no pakāpēm saglabājusies iespēja sazināties ar runu. Savukārt tikpat svarīgi ir noskaidrot, kādi ir šo traucējumu cēloņi.

2.2. Dzirdes traucējumu cēloņi

Kas izraisa dzirdes problēmas?

Ir divu veidu dzirdes zudumi – iedzimti un dzīves laikā iegūti.

Analizējot iemeslus, kādēļ rodas dzirdes traucējumi, izšķir trīs grupu riska faktorus, kam jāpievērš pastiprināta uzmanība. Katrai grupai raksturīgākie cēloņi, kas var veicināt dzirdes traucējumus:

1. Prenatālie (iedzimti, kas iemantoti, atrodoties vēl mātes miesās). Tie ir:
  - ģimenē jau kādam ir konstatēta vājdzirdība,
  - ģimenē kāds slimo ar nieru un endokrīnām slimībām, kā arī ģimenē jau ir bērni ar smagām pataloģijām,
  - pārslimotas masaliņas, masalas, vējbakas, herpes vīrusu infekcijas grūtniecības laikā (īpaši tās pirmajā pusē),
  - sejas vai ausu attīstības anomālijas,
  - hromosomu pataloģijas,
  - grūtniecības laikā lietots alkohols,
  - iedzimts sifiliss,
  - vecāku RH (rēzus) faktoru nesaderība,

- spontānā aborta risks.
2. Perinatālie (pirmajā dzīvības mēnesī iegūtie):
    - dzimšanas svars mazāks par 1500 gramiem,
    - ilgstošs skābekļa trūkums,
    - dzirdes traumas,
    - jaundzimušo meningīts, encefalīts,
    - lietoti ototoksiskie medikamenti.
  3. Postnatālie (iegūti vēlākā posmā):
    - meningīts, encefalīts,
    - smagas reakcijas pēc profilaktiskajām potēm,
    - epidēmisks parotīts, masaliņas,
    - traumas,
    - vīrusu slimības (īpaši gripa),
    - medikamenti (īpaši gentamicīns) (Miezīte, Seile, 2002, 36-37).

Autores S.Tūbele un A.Šteinberga raksta, ka dzirdes traucējumi rodas vairāku cēloņu rezultātā. Biežākie no tiem ir:

- infekcijas slimības, kas skar ausi vai dzirdes nervu, degunu, aizdeguni, kā arī dzirdes centru galvas smadzenēs,
- toksiski bojājumi (neadekvāta ototoksisku medikamentu lietošana),
- asinsrites traucējumi,
- mehāniskas, akustiskas vai kontūzijas traumas.

Tā kā nedzirdība un vājdzirdība var būt gan iegūta, gan pārmantota, gan iedzimta, tad cēloņus var sagrupēt šādi:

1. Pārmantota rakstura faktori, kas rada izmaiņas dzirdes aparāta struktūrā un veidojas pārmantota nedzirdība vai vājdzirdība, kas bieži kombinējas ar citu orgānu un organisma sistēmu saslimšanām. Ja dzirde ir pazemināta kādam no vecākiem, tad palielinās iespējamība, ka arī bērnam būs dzirdes traucējumi.
2. Faktori, kas endogēni vai eksogēni iedarbojas uz augļa dzirdes orgānu. Te atzīmējama kaitīga iedarbība uz augli, kas norisinās grūtniecības pirmajā pusē, īpaši pirmajos trijos mēnešos. Visbīstamākā ir mātes saslimšana ar masaliņām, bīstama arī gripa, šarlaks, masalas, herpes vīrusi, infekciozais parotīts (cūciņas); tuberkuloze, toksoplazmoze. Bērna iedzimtas nedzirdības vai vājdzirdības cēlonis var būt ototoksisko medikamentu lietošana, alkoholisms, narkomānija, kaitīgi darba

apstākļi mātei vai traumas pirmajos grūtniecības mēnešos. Asinsgrupu un rēzus faktora nesaderība arī var būt cēlonis iedzimtai nedzirdībai vai vājdzirdībai.

3. Faktoru grupa, kas iedarbojas uz vesela bērna dzirdes orgānu kādā no viņa attīstības posmiem un rada iegūtu nedzirdību vai vājdzirdību. Tie ir gan iekaisuma procesi ausīs, gan infekciju slimības (meningīts, masalas, šarlaks, gripa, epidēmiskais paratotīts, garais klepus), gan ototoksisko medikamentu (dažu antibiotiku) lietošana, gan traumas (Tūbele, Šteinberga, 2004, 24-25).

Autore D.Uzore dzirdes traucējumu cēloņus iedala sekojoši:

1. Iedzimti (ģenētiski) faktori – bērni ar pazeminātu dzirdi piedzimst nedzirdīgu vecāku ģimenēs. Gēns, kas nosaka dzirdes traucējumus, tiek pārmantots no paaudzes uz paaudzi (Uzore, 2005, 11).
2. Faktori, kas iedarbojas grūtniecības periodā – grūtniecības laikā sievietē ir izslimojusi kādas infekcijas slimības vai bijusi kontaktā ar šo infekcijas slimību slimniekiem. Vecāku asins grupas vai rēzus faktoru nesaderība. Kā arī grūtniecības toksikoze.
3. Faktori, kas iedarbojas dzemdību laikā – jebkuri sarežģījumi dzemdībās saistās ar augstu risku radīt centrālās nervu sistēmas bojājumus bērnam un līdz ar to arī dzirdes traucējumus (piemēram, priekšlaicīgas dzemdības, ilgstošas, sarežģītas dzemdības).
4. Faktori, kas iedarbojas pēc bērna piedzimšanas – te var minēt dažādas infekcijas slimības, dažādas galvas traumas, smadzeņu satricinājums smagā formā, smadzeņu sasitums, kā arī ototoksisko antibiotiku lietošana (Uzore, 2005, 11).

Autori A.Baka, K.Grunevalds domā, ka cēloņi var būt arī dzirdes kanālu veidojumi vai traucējumi vidusausī, dzeltenā kaite, skābekļa trūkums, smadzeņu iekaisumi, hroniski ausu iekaisumi un traumas, ko izraisījis stiprs troksnis utt. (Baka, Grunevalds, 1998, 93).

Dzirdes traucējumi var rasties visa mūža garumā (Tūbele, Šteinberga, 2004, 25).

Apskatot šo darba nodaļu, darba autore var secināt, ka dzirdes traucējumu faktorus var iedalīt trīs lielās riska grupās – prenatālā, perinatālā un postnatālā. Turklāt kā biežākos cēloņus var minēt iedzimtību, infekcijas slimības, toksiskus un mehāniskus bojājumus. Jebkuras pakāpes dzirdes traucējumiem ir noteiktas arī traucējumu pazīmes, kuras tiks apskatītas nākamajā diplomdarba nodaļā.

2.3. Dzirdes traucējumu pazīmes

Kas liecina, ka bērnam ir dzirdes traucējumi?

1. Bērns bieži ir, it kā aizdomājies, nedzird skolotāja (pieaugušā) teikto.
2. Bērns bieži pārjautā teikto.
3. Vēlu parādījušās pirmās skaņas, pirmie vārdi, - bērns vēlu sācis runāt.
4. Runā un rakstos pazūd vārdu galotnes, dažas skaņas.
5. Patīk pagriezt skaļāk radio vai televizoru.
6. Neuztver pieaugušā teikto, ja viņš runā ar muguru pret bērnu.
7. Teikto izpilda labāk, ja runāto tekstu pavada ar kādu žestu.
8. Bērns klausoties ieņem kādu noteikto pozu vai vienmēr cenšas atrasties vienā un tajā pašā pusē attiecībā pret runātāju.
9. Bērns ir neuzmanīgs mācību stundās, kurās ir daudz izskaidrojošās vielas.
10. Bērns labāk izpilda skaitliskos piemērus, nevis uzdevumus, kas saistīti ar teksta izpratni.
11. Bērns lēnāk, kā citi izpilda skolotāja rīkojumus.
12. Bērnam ir grūtības saziņā ar vienaudžiem.
13. Bērns runā skaļāk, par pārējiem, ātri saskaišas, kliedz.
14. Bērnam ir trūcīgs vārdu krājums. Teikumi ir īsi, strupi, intonācija – neizteiksmīga (Miezīte, Seile, 2002, 37-38).
15. Slikti dzird, ko saka citi, pārprot.
16. Grūtības sadzirdēt telefona un durvju zvanus.
17. Noguruma sajūta, jo pastiprināti jākoncentrējas (Binde, 2015).

Zemāk piedāvātās pazīmes var izrietēt no citiem traucējumiem, bet visbiežāk viņi norāda to, ka bērnam ir dzirdes traucējumi. N.Frederiksons un T.Klaine ir apkopojuši sekojošas pazīmes no daudziem avotiem, ieskaitot Webster un Wood (1989), Watson (1996), Frederickson, Cline (2003).

Ja skolēns stundas laikā uzvedas sekojoši, tad var būt aizdomas par iespējamiem dzirdes traucējumiem:

1. Bieži lēni reaģē uz instrukcijām un pārprasa to, kas tik tikko bija paskaidrots,
2. Skatās ko dara citi un tikai tad sāk pildīt darbu,
3. Prasa citus atkārtot, ko viņi ir tik tikko teikuši,
4. Kaut kad dzird kaut kad nē; piemēram, stāvot vienā klases stūrī, visu dzird, bet ja stāv otrā vairs nedzird,
5. Bieži nesaprot jautājumus vai informāciju; vai atbild (reaģē) tikai daļēji,

6. Nevar saprast no kurienes nāk skaņa; sevišķi trokšņainā vidē,
7. Ir tendence sapņot vai ir nespējīgs koncentrēties; sevišķi grupas diskusijas vai lasīšanas laikā,
8. Dažreiz izsaka komentārus, kuri neattiecas uz tematu it kā nebūtu klausījies,
9. Ir valodas attīstības traucējumi (piemēram, nepietiekams vārdu krājums),
10. Bērnam ir grūti atkārtot vārdus un skaņas vai atcerēties vārdus un nosaukumus,
11. Sarunā pieļauj daudz kļūdu,
12. Jauc vārdus, kuri izklausās līdzīgi,
13. Intensīvi skatās uz runātāju, it kā lasa no lūpām,
14. Dažreiz paliek nepaklausīgs tieši klausīšanas uzdevumu laikā,
15. Ir problēmas ar lasīšanu, rakstīšanu vai pareizrakstību,
16. Bieži ir saaukstēšanas (Frederickson, Cline, 2003).

Tiek izšķirtas četras pazīmju grupas, kas norāda uz iespējamiem dzirdes traucējumiem.

1. Runas problēmas:
  - nepareiza skaņu izruna,
  - balss kvalitāte (pārāk skaļa, monotona),
  - artikulācijas problēmas – neizrunā augstfrekvenču skaņas, kā s; k; t; f; p; š; č; z,
  - nepareizas intonācijas lietojums.
2. Valodas apguves problēmas:
  - samazināts vārdu krājums (bērns atbild ar vienu vārdu),
  - daļēja jēdziena izpratne (fonētiski līdzīgus vārdus izprot daļēji vai jauc),
  - sliktas sekmes valodas priekšmetos, īpaši svešvalodās,
  - vērojamas kļūdas gramatikā (lietojot dzimti, skaitli, locījumus, prievārdus, īpašības vārdus, apstākļa vārdus, laikus),
  - nepareiza teikuma struktūra – tā saucamais telegrāfa stils.
3. Personības un emocionālās problēmas:
  - palielināta psihomotorā aktivitāte vai depresija,
  - emocionālā nepastāvība (labilitāte),
  - iespējama attīstības aizture.
4. Sociālā izolācija:
  - bērns izvēlas vienatni (piemēram, pastaigām),
  - bērns nespēj nodibināt kontaktus, nav draugu (Miezīte, Seile, 2002, 38-39).

Dzirdes problēmu izpausmes var parādīties bērnam agrā vecumā. Pirmsskolas vecumā bērns sazinās ar žestu, priekšmetiskās darbošanās, mīmikas un citu neverbālo komunikācijas

veidu palīdzību. Tomēr ar korekcijas darbu palīdzību vārdzirdīgiem bērniem attīstās arī runa, bet tai ir savas īpatnības:

- ir ierobežots vārdu krājums,
- saglabājas nepareiza izruna,
- pazūd galotnes,
- nepareizi saprot un lieto vārdus,
- nepareizi lieto vai nelieto prievārdus,
- skolas vecumā pieļauj specifiskas kļūdas rakstīšanā,
- ir grūtības lasītā teksta izpratnē,
- apgrūtināta arī cita runātā uztvere.

Tā kā vārdzirdīgiem bērniem aizkavējas runas attīstība, savdabīgi veidojas viņa personība. Sazināšanās ierobežotība rada grūtības saprast citus cilvēkus, viņi vairāk orientējas uz pieaugušā reakcijām, ir atkarīgi no viņiem. Ir apgrūtināta arī sociālās pieredzes apgūšana. Bērna emocionālā attīstība skaņu uztveres trūkuma dēļ ir īpatnēja, jo zināma sensora nepietiekamība, viņu pasaule ir emocionāli citādāka (Tūbele, Šteinberga, 2004, 29-30).

Dzirdes traucējumi, ja tādi bērnam ir, noteikti izpaužas tad, kad viņš sāk apgūt valodas – sākotnēji dzimtās valodas gramatisko struktūru, vēlāk svešvalodu.

Iedzimtus dzirdes traucējumus var konstatēt jau neilgi pēc bērna dzimšanas. Tomēr dzirdes traucējumi rodas arī dzīves laikā un šajā gadījumā, jau dzirdes zuduma sākumā, parādās konkrētas pazīmes, pēc kurām varam noteikt, ka cilvēkam ir radušies kādi dzirdes traucējumi. Visas pazīmes tiek iedalītas četrās grupās – runas problēmas, valodas apguves problēmas, personības un emocionālās problēmas un sociālā izolācija.

Daudzas no dzirdes traucējumu izpausmēm ietekmē cilvēka personības veidošanos. Īpaši svarīgi tas būtu pusaudžu vecumā, kad formējas un stabilizējas sevis apzināšanās. Tādēļ, darba turpinājumā svarīgi apskatīt kādas pārmaiņas cilvēkā notiek pusaudža vecumposmā.

3. PUSAUDŽU VECUMPOSMA RAKSTUROJUMS

Laiks, kas aizsākas ar 12. dzīves gadu, tiek saukts par pusaudžu vecumposmu, pēdējos desmit piecpadsmit gados sastopams arī jēdziens „tīņa gadi”. Pusaudža vecumposmam nevar viennozīmīgi piemērot precīzas hronoloģiskā vecuma robežas, jo pastāv bioloģiskā un hronoloģiskā vecuma nesakritības (Andersone, 2001, 118).

Autors I.Freimainis min, ka pusaudžu vecums aptver vidējo skolas vecumu – 10 – 16 gadi. Šo posmu mēdz iedalīt jaunākajā pusaudžu vecumā – 10 – 13 gadi un vecākajā pusaudžu vecumā – 13 – 16 gadi.

Pusaudžu vecums ir “otra piedzimšana”, jo cilvēks iegūst jaunu izskatu, veidojas raksturs, savs “es” (Freimanis, 2007, 62-63).

Savukārt G.Svence norāda, ka pusaudžu periods veido pāreju no bērnības uz jauniešu periodu. Pusaudžu periods ir no 11 līdz 15 gadiem. Šī perioda īpašā nozīme ir saistāma ar bērna pubertāti un sociālo attīstību, kā arī ar identitātes vai pašvērtējuma nostiprināšanos (meklēšanu). Šajā periodā izveidojas bērna personības pamatiezīmes un kvalitātes, kā arī atklājas visos iepriekšējos periodos izveidojušās ietekmes emocionālajā, kognitīvajā, sociālajā sfērā. Lielākā vai mazākā mērā pusaudzi raksturo negatīvisms, opozīcija, nepakļaušanās. Pusaudžu perioda beigās cilvēkam būtu beidzot jāatrod sava patiesā identitāte un sociālā loma (Svence, 1999, 120).

Autore V.Gulāne raksta, ka pasaules psiholoģiskajā literatūrā uzsver – pusaudžu perioda robežas allaž mainās, jo pubertātes bioloģiskās pārmaiņas caurmērā sākas arvien agrāk, savukārt paiet arvien ilgāks laiks, līdz jaunais cilvēks pabeidz savu izglītību un ir gatavs patstāvīgai, neatkarīgai dzīvei (Gulāne, 2002, 36).

Pusaudžu vecumperiodu sauc par pārejas periodu jeb pubertāti, kad sāk darboties dzimumsistēma. Līdz ar to krasi mainās organisma augšana un attīstība, iekšējās sekrēcijas dziedzeru darbība un augstākā neirālā darbība. To dēvē par “lūzuma” periodu cilvēka attīstībā. Šīs pārmaiņas ir ļoti izteiktas. Pusaudžu uzvedības īpatnību pamatā ir straujās fizioloģiskās pārmaiņas viņu organismā.

Pusaudžu periodu mēdz iedalīt 3 fāzēs:

1. Prepubertātes fāzē, kas sākās otrās bērnības beigās un kam raksturīgs dzimumsistēmas darbības sākums, bet pārējās organisma funkcijas vēl saglabājas otrās bērnības līmenī,
2. Īstajā pubertātes fāzē, kas sākas pusaudža periodā, kad notiek intensīva dzimumorgānu augšana un funkcionāla pilnveidošanās, sekundāro

dzimumpazīmju un dzimumtieksmes attīstība, ķermeņa augšana garumā un intensīva muskuļu masas augšana,

3. Postpubertātes fāzē, kad beidzas pusaudža organisma pāreja uz pieauguša organisma darbības līmeni. Meitenes pusaudžu vecumā aug un attīstās straujāk nekā zēni. Vēlāk zēni tās atkal panāk un apsteidz (Valtneris, 2001, 142-143).

Visiem pusaudžiem šis pārejas periods nav vienāds. Ir pusaudži, kam šis periods noris samērā mierīgi. Taču ir pusaudži, kam tas ir ļoti “vētrains” – ar konfliktiem ģimenē un skolā (Valtneris, 2001, 139).

Lai gan pusaudžu gadi vienmēr tiek uzskatīti par sarežģītu vecumu, mūsdienu sabiedrībā pusaudži šķiet vēl vairāk nelīdzsvaroti kā iepriekšējās paaudzēs (Balsons, 1995, 159).

Pusaudžu vecumā uzvedību un izturēšanos lielā mērā nosaka pastiprināta uzbudināmība, kas spēka un rakstura ziņā bieži neatbilst kairinātājam. Reakcijas var būt neadekvātas, pat paradoksālas. Organisma atbildes reakcijas nereti pavada liekas kustības (Puškarevs, 2001, 72-73).

Pusaudžu problēmu sarakstu veido tieši agrīnās attīstības elementu uzskaitījums (Eriksons, 1998, 101).

Pusaudža darbība virzīta uz saskarsmes izzināšanu. Vērtību iegūst saskarsme.

Šo periodu raksturo hormonu vētras un autoritāšu maiņa.

Šajā vecumā veidojas pašapziņa – pusaudzis sāk analizēt sevi, iepazīt savu iekšēju dzīvi. Šajā vecumā var izpausties arī pakļaušanās grupas ietekmei.

Pusaudžu vecumā mainās autoritātes – no pieaugušā kā etalona, kā autoritātes līdz vienaudžiem kā etalonam un autoritātēm. Lielākai daļai pusaudžu vienaudži kļūst par “nozīmīgajiem citiem”, par uzvedības morāles ētikas etaloniem, kurus atdarināt un ar kuriem rēķināties vispirms. Par autoritāti var kļūt arī kāds pieaugušais, kāds grāmatu varonis. Jo mazāka autoritāte pusaudzim ir vecāks un skolotājs, jo lielāka iespēja, ka par autoritāti kļūs vienaudži. Pusaudži saskarsmē var vadīties nevis pēc tā, ko saka veselais saprāts (pieaugušais), ko saka kādas morāles normas vai vispārējās pieklājības noteikumi, bet pēc tā, ko saka vienaudžu grupa. Pusaudži ārēji vai patiesi (iekšēji) atsakās no sava viedokļa un pauž grupas viedokli, piemērojas vairākuma uzvedības stilam un manierēm.

Pusaudžu periodu vispirms iezīmē apziņas maiņa par sevi, kas sakrīt ar fizioloģiskajām izmaiņām pusaudža ķermenī. Šīm fizioloģiskajām izmaiņām bieži ir cēloņa nozīme pusaudža uzvedībā – dzimumorgānu nobriešana, menstruāciju, pollūciju sākšanās, pūtīšu parādīšanās, kā arī dzimumhormonu pastiprināta ieplūšana asinīs var izraisīt dažādas reakcijas – no garastāvokļa maiņām līdz histērijai vai depresijai.

Pusaudžiem raksturīga nevienmērīga dažādu organisma sistēmu attīstība. Pusaudžu attīstības sākumā var nereti novērot koordinācijas traucējumus, zūd kustību plastiskums un harmonija. Pusaudzīm ir pastiprināta prasība pēc skābekļa un barības, var konstatēt traucējumus sirdsdarbībā un asinsspiediena nevienmērīgumu. Tas ir saistīts ar to, ka pusaudzīm nevienmērīgi attīstās dažādas organisma sistēmas – viena lēnāk, cita ātrāk.

Tā kā pusaudzīm būtiski mainās fizioloģija, fizioloģiskie procesi, viņš sāk koncentrēties uz savu ķermeni, uz ārējo izskatu. Ārējais izskats kļūst par dažādu pārdzīvojumu cēloni un pašvērtējuma ietekmētāju (Svence, 1999, 121-122).

Pusaudzis ir apjucis, kaunīgs, nedrošs par sevi.

Tieksme būt pieaugušam ir būtiskākā pusaudžu psihiskā īpatnība. Pusaudzis vēlas būt pieaudzis, vēlas pats izlemt un darīt, vēlas būt līdzvērtīgs pieaugušajiem, lai viņu neuztver kā bērnu. Šī vēlme ir saistīta arī ar negativismu, opozīcijas tendenci, pusaudzis grib nostāties pretī tiem pieaugušajiem, kuri neatļauj būt pieaugušam, ierobežo, kritizē, “lasa morāli” utt. Nereti tas var izpausties arī ārējā izskatā, ģērbšanās manierē, frizūrā, kosmētikas pārspīlētā lietošanā u.c.

Pašapliecināšanās ir vēl viens nozīmīgs pusaudžu psihiskās attīstības perioda jaunveidojums. Tas ir saistīts arī ar nozīmīgo identificēšanās procesu. Identificēšanās un pašapliecināšanās ir saistītas ar “Es” koncepciju, kas ieņem nozīmīgāko vietu pusaudžu periodā psihiskās attīstības sistēmās. Pēc daudzu psihologu atzinumiem (E.Eriksons, D.Elkoņins, I.Kons, L.Vigotskis u.c.) pusaudžu periodā pieaug sava nozīmīguma apziņa. Pusaudži aktīvi meklē savu “Es” un savu sociālo lomu, viņi uzdod jautājumus, kas es esmu un kāpēc esmu, par ko kļūt nākotnē, kur mācīties tālāk, kādu profesiju izvēlēties.

Pusaudžiem ir novērots paaugstināts pašvērtējums, ko var uzskatīt par kompensācijas reakciju un arī par zināma veida infantilismu, jo bērns tālāk par momentu neredz vai negrib redzēt to, kas ir traumējoši psihiskajai labsajūtai (Svence, 1999, 123-124).

Salīdzinājumā ar jaunākā skolas vecuma bērniem pusaudžu sociālā situācija ir būtiski mainījusies. Vecāki sāk uzticēt diezgan atbildīgus pienākumus. Līdz ar to aug pusaudža pašapziņa, viņš sāk justies kā jauns pieaugušais un smagi pārdzīvo, ja viņu uzskata par bērnu (Valtneris, 2001, 140).

Pusaudži, no vienas puses, ir pieauguši, bet no otras puses, viņi vēl ir bērni. Tas parādās pusaudžu nespējā tikt galā ar atbildību, ar pienākumiem, uzņemties atbildību par citiem un sevi (Svence, 1999, 125).

Pusaudžu vecumā turpina formēties cilvēka personisko vērtību sistēmas, cilvēks meklē un atrod vai arī neatrod identitāti, apzināti vai neapzināti sevi salīdzina ar citiem, ar dažādām sociālajām lomām (Svence, 1999, 126).

Aug pusaudža pašapziņa, viņš sāk justies kā jauns pieaugušais. Pusaudži bieži vien mēdz izturēties skaļi, bravūrīgi, tādējādi slēpdami savu iekšējo nedrošību.

Pusaudzis nav noskaņots pret pieaugušajiem vispār, bet tikai ir jūtīgāks pret aizvainojumiem (Valtneris, 2001, 140).

Pusaudžiem ir saasināta taisnīguma izjūta. Pieredzes trūkuma dēļ pusaudzis nereti kļūdās savu biedru vērtējumā, rupjību sajauc ar asprātību, nekaunību – ar drosmi un tamlīdzīgi.

Ar pubertātes iestāšanos pusaudži sāk izteiktāk apzināties savu piederību pie noteikta dzimuma, līdz ar to aktuāli kļūst dzimumaudzināšanas jautājumi (Valtneris, 2001, 141).

Apskatot vispārīgu pusaudža raksturojumu, var secināt, ka par pusaudzi sauc aptuveni 10 – 16 gadus vecu cilvēku. Pusaudžu vecumam var izšķirt 3 fiziskās attīstības fāzes – prepubertātes fāze, īstā pubertātes fāze un postpubertātes fāze. Papildus fiziskai attīstībai notiek arī sarežģīti psihiski procesi. Turpmākajās darba nodaļās tiks apskatīta pusaudža attīstība dažādās jomās.

Fiziskā attīstība

Pusaudžiem raksturīga intensīva augšana, neveiklas, stūrainas kustības (Geske, 2005, 303).

Organisma intensīvā augšana šajā vecumā ir saistīta ar hormonālajām pārmaiņām – sākas ļoti intensīva daudzu iekšējās sekrēcijas dziedzeru darbība, un to producēto hormonu daudzums asinīs stipri palielinās. Šie iekšējās sekrēcijas dziedzeri ir hipofīze, vairogdziedzeris un dzimumdziedzeri. To producētie hormoni stimulē organisma augšanu un attīstību. Pusaudžu intensīvā augšana garumā izskaidrojama galvenokārt ar kāju stobra kaulu straujo augšanu. Līdzīgi aug arī roku kauli, bet ķermeņa vidus it kā atpaliek. Tāpēc pusaudža augums izskatās izstīdzējais un viņa kustības – stūrainas.

Sirds palielinās 1,5 – 2 reizes, bet asinsvadi mainās lēnāk. Rezultātā var rasties zināmi traucējumi asinsrites sistēmā un audu, arī smadzeņu audu, apgādē ar skābekli. Šīs un citas fizioloģiskās izmaiņas pusaudža organismā rada pastiprinātu nogurumu un nervozitāti. Garais augums un sekundāro dzimum pazīmju parādīšanās būtiski ietekmē arī pusaudža psihi, jo viņš kļūst līdzīgs pieaugušam cilvēkam (Valtneris, 2001, 142-143).

Cilvēku attīstībā ir vairāki kritiskie periodi, kad organisms kļūst uzņēmīgs pret dažādām nelabvēlīgām ietekmēm. Šajā vecumposmā biežāk mēdz būt hronisko slimību uzliesmojumi, kā arī biežāk saslimst no jauna. Šos periodus sauc par kritiskajiem veselības periodiem cilvēka attīstībā. Pubertātes vecums ir trešais kritiskais veselības periods, kad sevišķi jāraugās, lai pusaudzim neattīstītos sirds un asinsvadu, nervu un psihiskās slimības.

Dzimumhormoni to pārmērīgas producēšanas gadījumā var ietekmēt kā sirdsdarbību, tā arī pusaudža attīstību (Valtneris, 2001, 144).

Intelektuālā attīstība

Atmiņai cilvēka dzīvē ir ļoti svarīga loma, jo ar tās palīdzību cilvēks uzkrāj zināšanas un var tās izmantot pēc vajadzības (Vorobjovs, 1996, 64).

Atmiņas procesos arvien lielākā nozīme ir loģikai un gribai – tīšās reproducēšanas pastiprināšanās. Iegaumējot informāciju, meklē loģiskās kopsakarības starp informācijas elementiem. Taču pusaudžiem vēl dominē mehāniskā atmiņa – iekalšana pēc vairākkārtējiem atkārtojumiem. Tā kā tieši pusaudžu periodā pieaug informācijas apjoms, pusaudži var sūdzēties par atmiņu, bet tas nav saistīts ar atmiņas pasliktināšanos. Bet ar to, ka pusaudži ir spiesti iegaumēt arvien lielāku informācijas apjomu.

Atmiņa turpina būt par pamatu intelektuālajiem procesiem – neizprot to, kas nav iegaumēts, bet pusaudžu vecumā pieaug intelektuālo domāšanas operāciju nozīme (Svence, 1999, 126).

Izteikta pāreja no mehāniskās atmiņas uz loģisko atmiņu (Valtneris, 2001, 149).

Domāšana visciešāk saistīta ar atmiņu. Sākumskolas periodā bērni spēj domāt par to, ko atcerējās, bet pusaudžu periodā nespēj iegaumēt, ja neizmanto loģiskās domāšanas operācijas – salīdzināt, analizēt, sintezēt, abstrahēt. Iegaumēt un atcerēties nozīmē domāt (Svence, 1999, 126).

Pusaudžu vecumā turpinās domāšanas attīstība, veidojas spēja patstāvīgi domāt, spriest, salīdzināt, izdarīt secinājumus un vispārinājumus. Mācību procesā attīstās abstraktā domāšana, parādību analīzes un sintēzes spēja (Valtneris, 2001, 149).

No 11 – 12 gadiem pusaudžiem ļoti labi attīstījusies mehāniskā atmiņa. Turpina attīstīties abstraktā domāšana un vispārināšana. Strauji attīstās loģiskā domāšana, radošums jeb kreativitāte.

Gan zēniem, gan meitenēm var pastiprināties negatīvisma izpausmes, kas var pāraugt agresijā. Raksturīga noskaņojumu maiņa.

No 13 – 14 gadiem pusaudži izvirza pieņēmumus. Viegli abstrahējas no konkrētā un uzskatāmā uz vispārīgo. Var virzīt un pārbaudīt hipotēzes, kā arī operēt ar tām, risinot intelektuālus uzdevumus.

No 15 – 16 gadiem pusaudžiem attīstās abstraktā domāšana. Izvirza hipotēzes. Turpina attīstīties kritiskā domāšana. Visas kognitīvās operācijas jau veido vienotu sistēmu. Spēj analizēt abstraktas idejas, meklēt kļūdas un pretrunas. Tāpēc šajā vecumā skolēnus interesē abstraktas filozofiskas problēmas (religiskas, politiskas, ētiskas, u.c).

Loģiskā domāšana ir tādā līmenī kā pieaugušam cilvēkam. Turpina attīstīties uztvere un atmiņa, lasīšanas prasmes, monologs un rakstveida runa. Prasme sastādīt plānu un sekot tam. Iztēle ir bagātāka nekā pieaugušam cilvēkam, bet mazāk produktīva (Rutka, 2012, 26-27).

Šajā periodā ir novērojami jaunveidojumi:

- attīstās vispārīgās intelektuālās spējas,
- tendence eksperimentēt, nepieņemt gatavas hipotēzes kā "patiesības pēdējā instancē", bet meklēt savas un pārbaudīt pašiem vecās,
- vēlme skaļi apliecināt savus sasniegumus, gūt novērtējumu par katru cenu, grib uzņemties vairāk nekā spēj izpildīt, labāk izvēlas prestižākos uzdevumus,
- var spriest par sarežģītām, abstraktām idejām, salīdzināt alternatīvas,
- patstāvīgi meklē jauno, neparasto – pašizglītojas,
- tendence vispārināt (Svence, 1999, 127).

Pārmaiņas ir arī pusaudža augstākajā neirālajā darbībā. Pusaudžu vecumā mainās iegaumēšanas process. Pusaudzis salīdzinājumā ar jaunākā skolas vecuma bērnu cenšas izprast to, kas viņam jāpatur atmiņā. Pusaudža vecumam raksturīga kritiskās domāšanas attīstība. Pusaudzis cenšas izveidot pats savu viedokli, savus uzskatus un spriedumus, kritiski uztver mācību vielu, atrod "kļūdas" mācību grāmatas tekstā vai skolotāja spriedumos, pats vēlas pārliecināties par noteiktas domas vai definīcijas pareizību. Viņš aktīvi, patstāvīgi sāk domāt tad, kad viņam rodas kādas problēmas (Valtnieris, 2001, 149).

Sociālā attīstība

Šajā vecumā pusaudzīm ir raksturīgi:

- vēlēšanās būt patstāvīgam un neatkarīgam,
- vajadzība pēc vienaudžu draudzības,
- zināma attālināšanās no ģimenes,
- izteikta emocionalitāte un nesavaldība,
- konflikti ar pieaugušajiem,
- uztraukums par savu izskatu un citiem trūkumiem,
- pašapliecināšanās meklējumi,
- riskanta uzvedība,
- maksimālisms,
- interese par dzīves jēgu, laimi, vērtībām,
- iesaistīšanās vienādos, filmu un grāmatu varoņiem (Geske, 2005, 303).

Vienaudžu grupas kļūst par uzvedības, vispārīgo noteikumu etalonu un avotu. Parādās nesaskaņas starp pieaugušo un vienaudžu kodeksiem. Pusaudzis vairāk pakļaujas vienaudžu grupas “kodeksiem”, tas ir saistīts ar savas neatkarības apliecināšanu (Svence, 1999, 127).

Pusaudžus ļoti interesē, ko par viņiem domā citi. Šajā vecumā bērni intensīvāk meklē draugus, domubiedrus, pieaug labāko draugu kā uzticības personu loma. Vecāku nozīme samazinās.

Meitenes salīdzinājumā ar zēniem ir atvērtākas draudzībai, tuvām attiecībām, aktīvi meklē kontaktus ar zēniem, īpaši – gados vecākiem.

Pusaudži savās attiecībās ir komformisti, saskarsmē parasti rīkojas saskaņā ar grupas viedokli, uzvedību un citām ārējām izpausmēm (izskatu, uzvedības stilu, runas veidu).

Saskarsme ar vienaudžiem ir nepārtraukta savas vietas, savas lomas meklēšana, nemitīga sava nozīmīguma apstiprinājuma gaidīšana (Svence, 1999, 127-128).

Emocionāla attīstība

Pusaudžu vecumā intensīvi veidojas visi sajūtu procesi (adaptācija, jūtīgums, sensibilizācija, sinestēzija (Vorobjovs, 1996, 64).

Atkarībā no procesa norises intensitātes, jūtas iedala stiprās, vājās un vētrainās. Jūtu izpausmes intensitāti nosaka to izveides pakāpe, kas savukārt atkarīga no pusaudža individuālajām īpašībām: nervu sistēmas tipa, temperamenta, personības gribas īpašībām, kuras var bremsēt vai otrādi – stimulēt jūtu norises procesu. Pēc jūtu un emociju norises procesa intensitātes nosaka cilvēka emocionalitāti – īpašību, kas raksturo jūtu pārdzīvojuma procesa dinamiku un intensitāti (Vorobjovs, 1996, 115).

Pusaudži vispār ir ļoti emocionāli, jo šajā vecumā kad palielinās hipotalāma aktivitāte, ievērojami mainās viņu emocionālā sfēra, taču pusaudžu emocijas ir ļoti kustīgas, mainīgas, pretrunīgas. Bieži vien emocionālais noskaņojums strauji mainās no sajūsmas līdz depresijai. Pusaudzis bieži apvainojas, kļūst raudulīgs (Valtneris, 2001, 148).

Gribas attīstība

Gribas procesa vispārējs raksturlielums ir cilvēka gribas piepūle. Gribas piepūle izpaužas virsaktivitātes pakāpē, kas nepieciešama šķēršļu pārvarēšanai.

Katra gribas akta posma izveides un dziļuma līmenis izpaužas cilvēka uzvedībā un ir atkarīgs no personiskajām īpašībām: mērķtiecības, noteiktības, neatlaidības, patstāvības, izturētības un pašsavaldīšanās, vīrišķības un drosmes (Vorobjovs, 1996, 133).

Pusaudža personības attīstībā liela nozīme ir gribai. Šajā vecumā rodas priekšnosacījumi gribas un rakstura audzināšanai, apzinīgai personības izaugsmei, tās pārliecināšanai. Pusaudzis

pats apzinīgi izvirza sev mērķi veidot stipru gribu, audzināt sevī tādas iezīmes, kādas ir stipriem cilvēkiem. Tipiskie pusaudža gribas trūkumi ir ietekmējība un negatīvisms.

Negatīvisms izpaužas stūrgalvībā un spītībā. Stūrgalvība ir cita cilvēka padoma, ieteikuma vai prasības nepamatota noraidīšana. Stūrgalvība ir vājas gribas izpausme. Pusaudzim var izveidoties arī tā sauktā psiholoģiskā barjera, kad viņš nespēj izpildīt pavēles, rīkojumus, lūgumus, ko izsaka persona, pret kuru izveidojusies šī barjera, kaut arī viņš pats labi apzinās, ka vajadzētu paklausīt.

Pusaudža vēlēšanās audzināt gribu un visa audzināšanas sistēma attīsta viņā noteiktību, neatlaidību, pašsavaldību, disciplinētību, patstāvību, drosmi, apņēmību. Normālos dzīves apstākļos, pareizas audzināšanas sistēmā pusaudzim raksturīgs jūtu dziļums un daudzveidība, optimisms. Pusaudžiem ir raksturīga zinātkāre un aktivitāte, bieži vien kā interese, tā aktivitāte ir nepastāvīga un nenoturīga. Viņiem vienlaikus rodas vairākas aizraušanās. Zinātkāres apmierināšana var kļūt virspusēja (Valtneris, 2001, 152-153).

Jebkura cilvēka dzīvē pusaudžu periods ir ļoti svarīgs, turklāt katram tas norisinās atšķirīgi. Katrs cilvēks attīstās individuāli gan vecuma ziņā, gan kā personība.

Liela nozīme ir apstākļiem ģimenē vai skolā, ar kādiem cilvēkiem pusaudzis vairāk kontaktējas, kādi ir hobiji, kādas lasa grāmatas, cik aizņemts pusaudzis ir šajā attīstības posmā. Šo posmu ietekmē arī ģenētiski faktori, kāda ir bijusi bērna attīstība līdz pusaudžu periodam, kādas autoritātes ir pusaudzim, kam vairāk pievērš uzmanību (ārējam izskatam vai iekšējam cilvēka skaistumam).

Cilvēkiem ar dzirdes problēmām šis periods ir smagāks. Tas ir saistīts ar jautājumiem, kuri rodas par to, kāds viņš ir. Nedzirdīgiem pusaudžiem ir vairāk kompleksu, vairāk pārdzīvojumu emocionālajā ziņā. Šādi pusaudži ir ievainojamāki, vairāk pārdzīvo, meklē atbildes.

Fiziskā attīstība norit līdzīgi kā dzirdīgiem vienaudžiem.

Nedzirdīgiem pusaudžiem ir izteikta mehāniska atmiņa, iztrūkst dzirdes atmiņa, labāk uztver vizuālos tēlus, savukārt grūtāk uztvert jaunu informāciju.

Valodas attīstībā ļoti liela nozīme, cik darba un laika ielikts bērnībā. Cik daudz vecāki strādājuši ar bērnu dzirdes un valodas treniņā, piesaistot logopēdu un psihologu.

Ir raksturīgs mazs vārdu krājums un nepareiza izruna, turklāt vieglāk ir sazināties ar citiem nevis lasīt, jo sazināšanās laikā ir iespēja orientēties situācijā (Боскис, 1963, 33).

Neskatoties uz to, ka vairākums nedzirdīgu pusaudžu veiksmīgi adaptējas un patstāvīgi dzīvo sabiedrībā, ir daudz pētījumu, kuri pierāda, ka viņiem ir lielāka iespēja ciest no emocionālām un uzvedības problēmām (Kiff, Bond, 1996).

Daudzi grāmatu autori apraksta nedzirdīgus pusaudžus kā egocentriskus, savtīgus, paviršus, cilvēkus, kuriem pietrūkst iztēles un elastīguma; kuri uztver visu burtiski, un neprot atzīt “citu vajadzības un tiesības” (Kiff, Bond, 1996). Vai tā ir atšķirība valodā, pieredzē un pasaules uztverē, kura var novest pie tādiem secinājumiem?

Tā iemesla dēļ, ka nedzirdīgi cilvēki komunicē un izsprauž savas vēlmes citādāk, daudzas lietas, kuras viņi dara, var tikt uzskatītas par nepieklājīgām, agresīvām un apvainojošām.

Augot nedzirdīgie bērni sastopas ar noraidīšanu, atsvešināšanos, agresivitāti un daudzām citām lietām, kuras viņi nevar saprast, tas var ietekmēt viņu personību arī pusaudža vecumā.

Tā kā nedzirdīgi pusaudži nevar saprast un komunicēt pieņemtā valodas sistēmā, pasaule viņiem var likties nesaprotama, bīstama vieta, kuru neviens nevar viņiem paskaidrot un parādīt.

Nedzirdīgi pusaudži ilgi dzīvo apjukumā, viņi ir nelaimīgi un uztver pasauli un sabiedrību kā ienaidnieku, kurš sniedz tikai sāpes un ciešanas (Kiff, Bond, 1996).

Bērni vecumā no 10 līdz 12 gadiem vēl neapzinās, cik spēcīgi dzirdes traucējumi var ietekmēt viņu dzīvi, bet 13 – 15 gadu vecumā pusaudži sāk to uztvert ļoti sāpīgi (Лубовский, Розанова, 2003, 173).

Apskatot pusaudžu attīstību dažādās jomās, var secināt, ka vislielākās pārmaiņas notiek tieši fiziskajā un intelektuālajā jomā. Tieši šīs divas jomas pusaudža posmu raksturo kā posmu, kurā cilvēks no bērna pārveidojas par jauniem gan fiziski, gan intelektuāli.

Viennozīmīgi šis ir sarežģīts posms jebkura pusaudža dzīvē, savukārt nedzirdīgam pusaudzim tas ir vēl grūtāks. Nedrošība, kautrīgums un dažādi kompleksi ir tie, kuri traucē pusaudžiem komunikācijas procesā. Darba nākamajā nodaļā darba autore centīsies noskaidrot, kādas komunikācijas problēmas ir tieši nedzirdīgiem pusaudžiem.

4. KOMUNIKĀCIJAS GRŪTĪBAS PUSAUDŽIEM AR DZIRDES TRAUCĒJUMIEM

4.1. Pētījuma bāze, dalībnieki un metodika

Diplomdarba pētījumā tika izmantotas sekojošas pētījumu metodes:

1. **Darbs ar literatūru** – ar literatūras avotu izpēti sākas jebkurš pētnieciskais darbs. Šajā darba etapā tiek izvēlēta un precizēta tēma, noteikti uzdevumi un pētījuma galvenā ideja, izstrādāta hipotēze un zinātniskā darba metodika. Vispusīga un sistemātiska literatūras pārzināšana par pētāmo problēmu ir viens no priekšnosacījumiem, kas nepieciešams pētījuma sekmīgai risināšanai. Literatūras izpētes procesā uzkrājas zināms zinātniskais materiāls, kurš sastāv no pierakstiem par izlasīto. Jebkura no pedagoģiskā pētījuma metodēm tā vai citādi ir saistīta ar literatūras izpēti (Albrehta, 1998). Šajā procesā gūtās atziņas palīdz metožu izvēlē, novērošanas organizēšanā, izmēģinājuma un citā darbā.
2. **Aptaujas metode** – aptaujās iegūtā informācija saglabājas ilgi, to var izmantot atkārtoti gan visu, gan arī izlases veidā. Aptaujas metodes iedalās šādi – anketēšana, intervēšana, pārrunas.
  - Anketēšana ir viena no visbiežāk izmantotajām aptaujas metodēm. Pirms sastāda anketu, precīzi jāapzinās anketēšanas mērķis un adresāts, tas ir, respondentu loks, kam domāta šī anketa (Albrehta, 1998). Anketēšanu var izmantot, sākot ar 5.-6. klasi, kad bērniem lasīšana un rakstīšana nesagādā īpašas grūtības. Anketai kā izpētes metodei ir izvirzītas vairākas izveides prasības – anketas sākumā tiek izstrādāta uzruna respondentiem, ievaddaļā motivē respondentus anketas izpildei, jautājumi jādefinē tā, lai varētu iegūt izprotamu informāciju (Baldiņš, Raževa, 2001, 12).
  - Intervēšana ir samērā sarežģīta un lielā mērā delikāta pedagoģiskās izpētes metode. Pirms intervijas ir svarīgi noteikt tās mērķi un izvēlēties tādus jautājumus, kas ļauj iegūt pēc iespējas plašāku informāciju (Baldiņš, Raževa, 2001, 13). Intervijas var iedalīt – nestrukturētā intervijā (nav iepriekš sagatavoti jautājumi), daļēji strukturētā intervijā (tiek sagatavots jautājumu saraksts) un pilnīgi strukturētā intervijā (jautājumi tiek uzdoti precīzi tā, kā ir uzrakstīti) (Geske, Grīnfelds, 2006, 122).

Lai noskaidrotu, ar kādām komunikācijas grūtībām sastopas pusaudži ar dzirdes traucējumiem, darba autore veica pedagogu interviju un skolēnu aptauju. Tika izstrādāta pedagogu intervijas lapa, kurā pedagogi izteica savu viedokli par komunikācijas problēmām bērniem ar dzirdes traucējumiem (sk. 1. pielikumu). Intervijā piedalījās 14 speciālo izglītības iestāžu skolotāji.

Savukārt skolēniem tika izstrādāta aptaujas anketa, kurā tika ietverti apgalvojumi par dažādiem komunikācijas traucējumiem (sk. 2. pielikumu).

Aptaujā piedalījās 37 skolēni ar dzirdes traucējumiem.

Aptaujas mērķis – noskaidrot, kādas komunikācijas grūtības ikdienā ir skolēniem pusaudžu vecumā ar dzirdes traucējumiem.

Aptaujas rezultāti atspoguļoti attēlos, salīdzinot skolēnu sniegtās atbildes.

4.2. Pētījuma rezultātu apkopojums un analīze

Pedagogu intervijā piedalījās 7 Rīgas internātvidusskolas bērniem ar dzirdes traucējumiem un 7 Valmieras vārdzirdīgo bērnu internātvidusskolas – attīstības centra pedagogi, kuru vidējais darba stāžs darbā ar bērniem ar dzirdes traucējumiem ir 27 gadi. Veicot pedagogu interviju, darba autore gribēja noskaidrot, kādas komunikācijas grūtības ikdienā novēro speciālo izglītības iestāžu pedagogi savā komunikācijā ar skolēniem. Apkopojot pedagogu atbildes, redzams noteiktu komunikācijas problēmu uzskaitījums:

1. Mazs aktīvais vārdu krājums un šaura jēdzienu izpratne.
2. Pārprastas vārdu nozīmes – nepilnīgas valodas zināšanas.
3. Nespēj uztvert lielu informācijas apjomu, ilgstoši koncentrēties.
4. Daļai skolēnu nepietiekams zīmju valodas līmenis, ierobežots zīmju (žestu) krājums.
5. Liels uzsvars uz zīmju valodu savstarpējā saskarsmē, kā arī ar komunikācijā dzirdīgiem cilvēkiem.
6. Veidojas “savas” zīmes.
7. Neatbilstošs pašvērtējums.
8. Maz izmanto runu komunikācijā ar dzirdīgajiem cilvēkiem, nepietiekamā līmenī ir izrunas iemaņas, lai spētu komunicēt ar dzirdīgiem cilvēkiem, saglabājas nepareiza izruna.
9. Nespēj izprast apkārtējās pasaules parādības un cilvēku savstarpējās attiecības.
10. Nespēj noformulēt savu domu loģiski, leksiski, gramatiski pareizi.

11. Nespēj vienlaikus uztvert vairākus sarunas dalībniekus.
12. Apgrūtināta sociālās pieredzes apgūšana.
13. Ir grūtības lasītā teksta izpratnē.
14. Komunikācijā ar dzirdīgiem cilvēkiem – slikti nolasa no lūpām.
15. Pavirši izturas pret savu runas kvalitāti (fonētiski).
16. Nevēlēšanās klausīties mutvārdu valodu.
17. Paļaušanās uz zīmju valodas tulku, savukārt ir novērojams to trūkums.
18. Lielākā sabiedrības daļa nezina un nesaprot zīmju valodu.

Pedagogi diezgan bieži savās atbildēs min to faktu, ka skolēniem ir ļoti mazs vārdu krājums, nav dažādu jēdzienu izpratnes. Šīs divas problēmas no pedagogu puses tiek īpaši akcentētas.

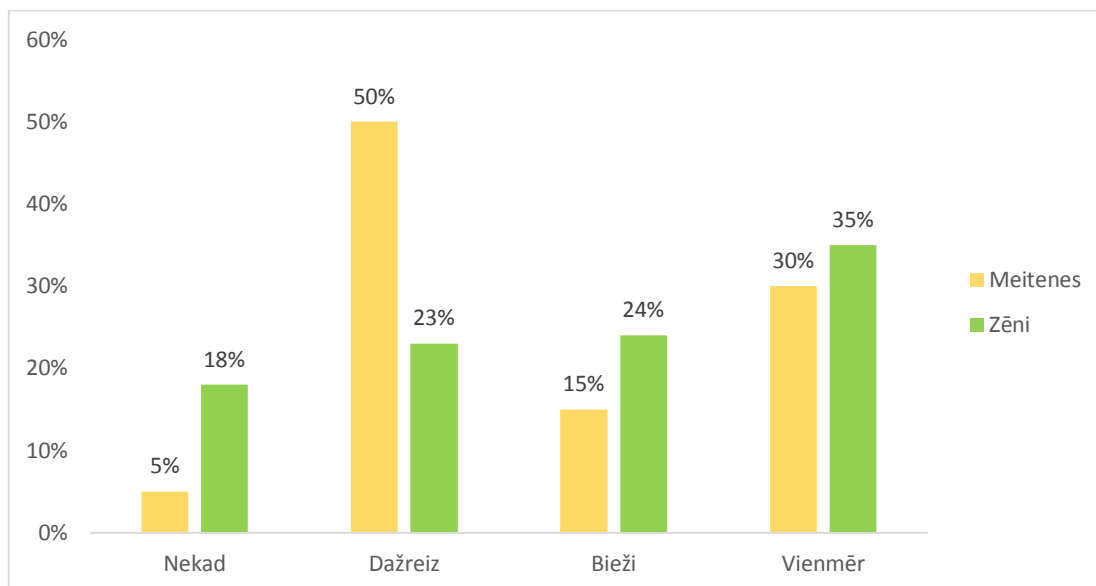
Skolēnu aptaujas anketās tika iekļauti dažādi apgalvojumi par komunikāciju gan ar dzirdīgiem cilvēkiem, gan ar nedzirdīgiem cilvēkiem. Skolēniem bija jāizvēlas viens no četriem iespējamajiem atbilžu variantiem – nekad, dažreiz, bieži, vienmēr.

Apkopojot un atspoguļojot aptaujas rezultātus, darba autore salīdzina zēnu un meiteņu sniegtās atbildes.

Lai noskaidrotu, kādus komunikācijas partnerus labprāt izvēlas pusaudži ar dzirdes traucējumiem, aptaujā tika ietverti apgalvojumi par komunikāciju ar bērniem un pusaudžiem un pieaugušiem cilvēkiem. 12% aptaujāto zēnu norāda, ka neizvēlas nevienu no nosauktajiem komunikācijas partneriem. 70% aptaujāto meiteņu un 53% aptaujāto zēnu norāda, ka labprāt komunicē ar bērniem un jauniešiem un bieži izvēlas tos par saviem sarunas biedriem. Pieaugušos par saviem komunikācijas partneriem bieži izvēlas 60% meiteņu un 59% zēnu. Šādi rezultāti parāda, ka pusaudži ar dzirdes traucējumiem nav tendēti izvēlēties par komunikācijas partneriem tikai viena vecuma cilvēkus, bet gan komunicē ar dažāda vecuma cilvēkiem.

80% aptaujāto meiteņu un 53% aptaujāto zēnu norāda, ka viņiem reti rodas grūtības saprast dzirdīgu cilvēku valodu (runu). Šāds pusaudžu viedoklis atšķiras no pedagogu minētajām komunikācijas problēmām. Tas varētu būt saistīts ar to, ka pusaudžiem prasības pret dzirdīgu cilvēku valodas izpratni ir stipri zemākas nekā viņu pedagogiem.

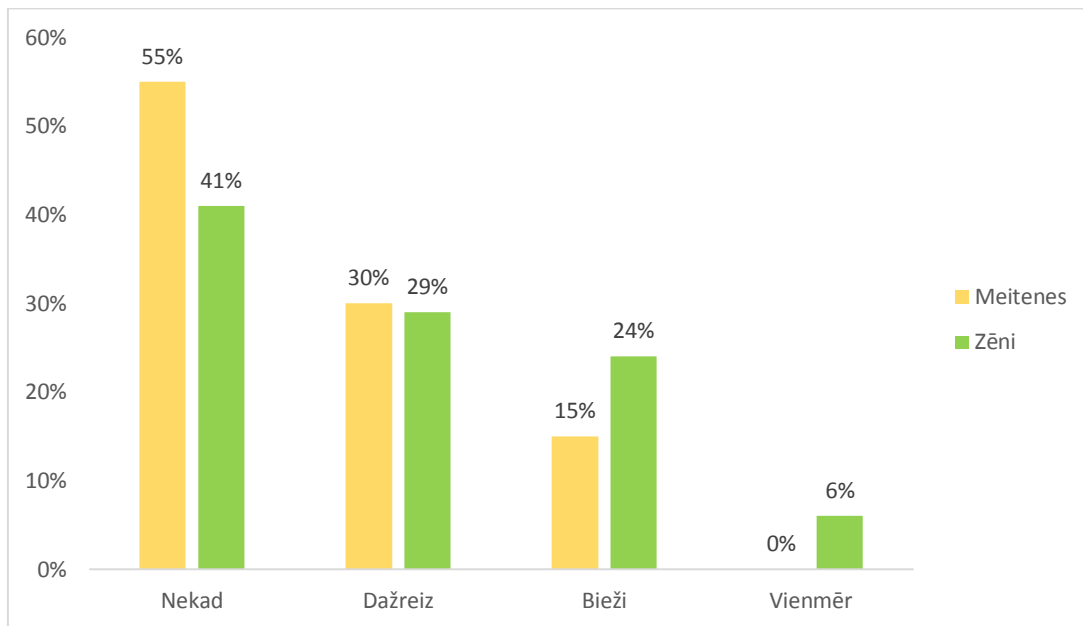
Šādu pieņēmumu varētu apstiprināt nākamā jautājuma atbildes par komunikācijas grūtībām ar dzirdīgiem cilvēkiem (sk. 4.2.1. att.).

4.2.1.att. Komunikācijas grūtības ar dzirdīgiem cilvēkiem

Aptuveni 45% meiteņu un 59% zēnu norāda, ka viņiem bieži vai vienmēr rodas grūtības, komunicējot ar dzirdīgiem cilvēkiem. Šādus rādītājus varētu ietekmēt tieši pusaudža periods, jo šajā laikā pusaudži ir diezgan nedroši un kautrīgi situācijās, kurās nav pārlicināti par savām spējām. Ļoti atšķirīgs ir meiteņu atbilžu daudzums atbildē “dažreiz” no zēnu atbilžu daudzuma. Tieši puse no aptaujāto meiteņu skaita norāda, ka grūtības komunikācijā ar dzirdīgiem cilvēkiem ir tikai dažreiz, kas varētu liecināt par meiteņu ātrāku nobriešanu gan fiziskā, gan sociālā ziņā. Turklāt šādu pieņēmumu varētu apstiprināt arī tas, ka lielāko daļu šādas atbildes savā anketā ir atzīmējušas tieši 14 – 15 gadus vecas meitenes.

85% meiteņu un 70% aptaujāto zēnu norāda, ka viņiem reti rodas problēmas, komunicējot ar nedzirdīgiem cilvēkiem (sk. 4.2.2. att.).

4.2.2.att. **Komunikācijas grūtības ar nedzirdīgiem cilvēkiem**

Tikai 3 meitenes un 5 zēni norāda, ka, komunicējot ar nedzirdīgiem cilvēkiem, bieži sastopas grūtībām. Tāds atbilžu sadalījums liecina par to, ka tieši ierasta vide un vienāds komunikācijas veids veicina savstarpējo komunikāciju pusaudžu vidū. Grūtības komunikācijā ar nedzirdīgiem cilvēkiem varētu būt saistītas ar attiecīgo vecumposmu, straujām garstāvokļa izmaiņām, impulsivitāti.

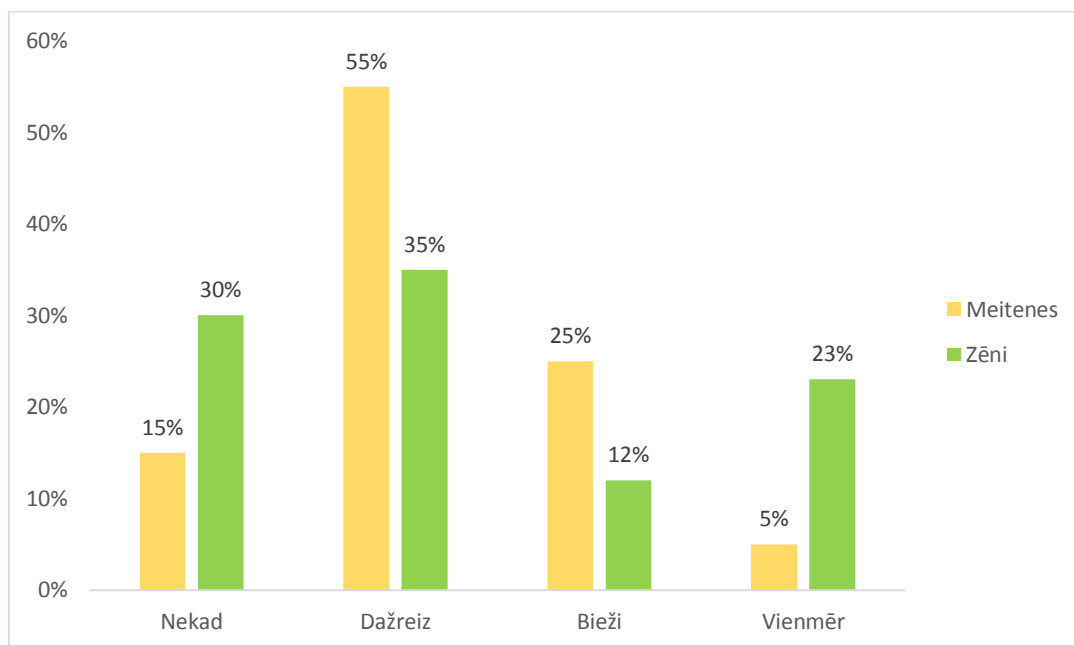
Arī komunikācija ar svešiem cilvēkiem un pareizo vārdu izvēle grūtības sagādā tikai aptuveni 25% aptaujāto meiteņu un 34% aptaujāto zēnu. Pārējie aptaujātie pusaudži atzīmē, ka viņiem nav grūtību komunikācijā ar svešiem cilvēkiem un pareizu vārdu izvēlē, vai arī tās rodas reti.

Ļoti pretēji dzirdīgu cilvēku pieņēmumiem par dzirdes uzlabojošu palīgīdzekļu izmantošanu, ir pusaudžu uzskati par dzirdes aparātu vai auss implantu un zīmju valodas nozīmīgumu komunikācijas procesā. 45% meiteņu un 76% zēnu norāda, ka dzirdes aparāti un auss implanti reti palīdz komunikācijas procesā. Savukārt 45% meiteņu un 41% zēnu norāda, ka saziņā ar nedzirdīgiem cilvēkiem reti izmanto zīmju valodu. Šādi aptaujas rezultāti varētu liecināt par datora vai telefona kā saziņas līdzekļa nozīmīgumu pusaudžu vidū. Tā savukārt nav tikai nedzirdīgu pusaudžu tendence, bet gan mūsdienu pusaudžu kopēja problēma – priekšroka tiek dota nevis sarunai ar cilvēku klātienē, bet gan virtuālai saziņai.

Sociālo tīklu nozīmība savstarpējā komunikācijā tiek apstiprināta 70% meiteņu un 60% zēnu sniegtajās atbildēs par komunikācijas veida izvēli. Tātad vairāk nekā puse aptaujāto pusaudžu ar dzirdes traucējumiem komunikācijai labprāt izvēlas sociālos tīklus, piemēram

Facebook, Twiter, Instagramm. Iespējams, tas ir vienīgais veids kā ikdienā komunicēt ar saviem radniekiem vai draugiem, jo daļa no aptaujātajiem pusaudžiem dzīvo internātā un mājās dodas tikai brīvdienās vai nedēļas nogalēs.

Aptaujātie pusaudži ar dzirdes traucējumiem norāda, ka viņiem reti rodas grūtības izteikt savas domas (sk. 4.2.3. att.).

4.2.3.att. Nedzirdīgajiem ir grūti izteikt savas domas

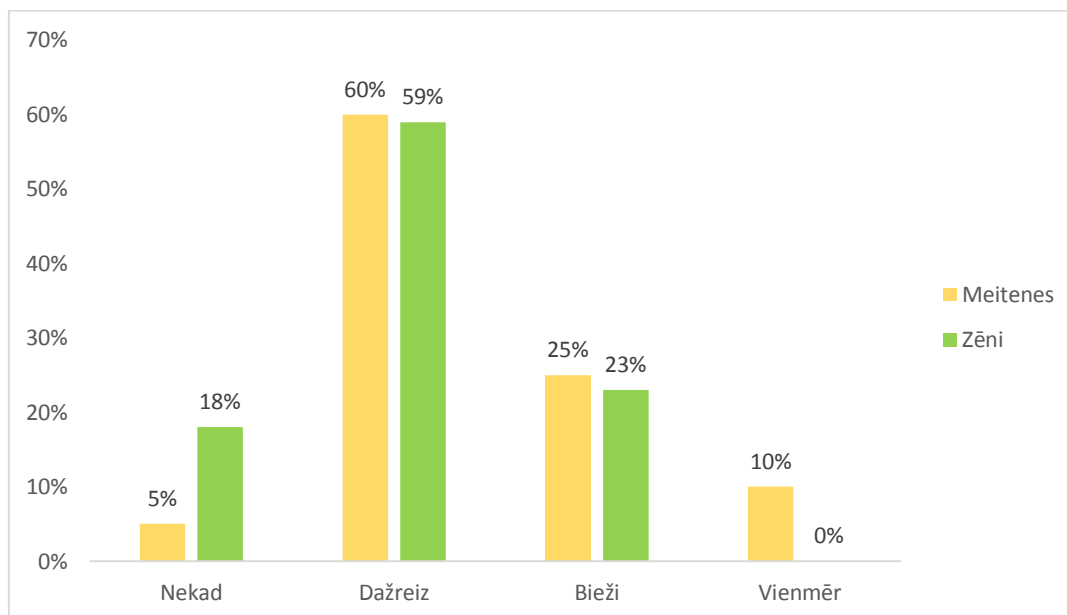
Tikai trešdaļa no aptaujātajiem pusaudžiem norāda uz to, ka viņiem rodas grūtības izteikt savas domas. Aptuveni 70% meiteņu un zēnu norāda, ka viņiem šādu grūtību nav, vai arī tās parādās reti. Tomēr šāds apgalvojums nesaskan ar pedagogu teikto par nelielu vārdu krājumu un nepareizu jēdzienu lietošanu. Šādi pretēji uzskati varētu būt skaidrojami ar to, ka pusaudži vairāk komunicē ar nedzirdīgiem cilvēkiem, līdz ar to problēmas nerodas, vai rodas tikai dažreiz.

Pusaudži ar dzirdes traucējumiem neizvairās runāt par tēmām, kuras viņiem šķiet sarežģītas. 18% aptaujāto zēnu norāda, ka labprātāk izvairās no sarežģītu tematu apspriešanas. Meiteņu skaits, kuras labprātāk izvairās no sarežģītām tēmām, ir aptuveni uz pusi lielāks – 35%.

Turklāt parādās vēl kāda interesanta nianse pusaudžu ar dzirdes traucējumiem komunikācijas procesā.

Savstarpējās sarunas laikā dzirdīgi cilvēki balstoties uz sava sarunas partnera sejas mīmiku, balss intonāciju, atbildes kvalitāti un sekojošo darbību spēj noteikt, vai sarunas biedrs ir sapratis viņa teikto. Aptaujas anketas rezultāti parāda to, ka 65% aptaujāto meiteņu un 77%

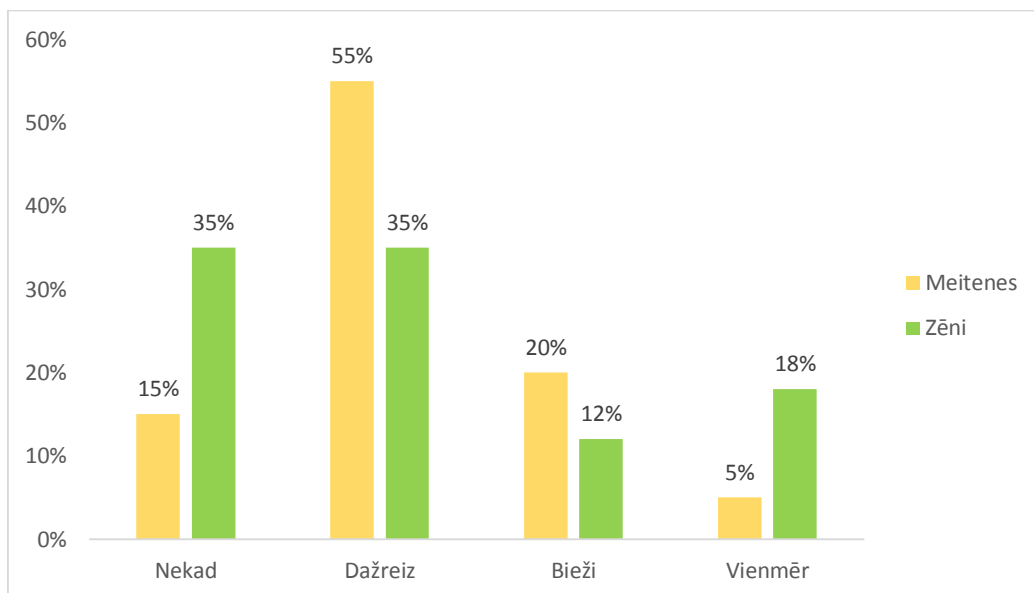
aptaujāto zēnu, kuriem ir dzirdes traucējumi, reti spēj noteikt, ka dzirdīgi cilvēki saprot vai nesaprot, ko viņi ir gribējuši pateikt (sk. 4.2.4. att.).

4.2.4.att. Spēj noteikt, kad sarunas biedrs nesaprot teikto

Iespējams, šāda situācija rodas tādēļ, ka pārsvarā komunikācijas partneri ir nedzirdīgi cilvēki, vai arī dzirdīgi cilvēki komunikācijā ar pusaudžiem ar dzirdes traucējumiem neizrāda, ka kaut ko nav sapratuši. Darba autore no savas dzīves pieredzes var apgalvot, ka nereti ir novērojamas situācijas - dzirdīgi cilvēki, nesaprotot, ko saka cilvēks ar dzirdes traucējumiem, vienkārši tikai pasmaida vai pamāj ar galvu. Tas savukārt cilvēkam ar dzirdes traucējumu varētu būt apliecinājums tam, ka viņa teiktais ir saprasts. Reti dzirdīgie palūdz atkārtot, vai arī viņš paliek bez atbildes un pats sarunu tālāk neturpina.

Turklāt pašus pusaudžus ar dzirdes traucējumiem šāda situācija īpaši neuztrauc (sk. 4.2.5. att.).

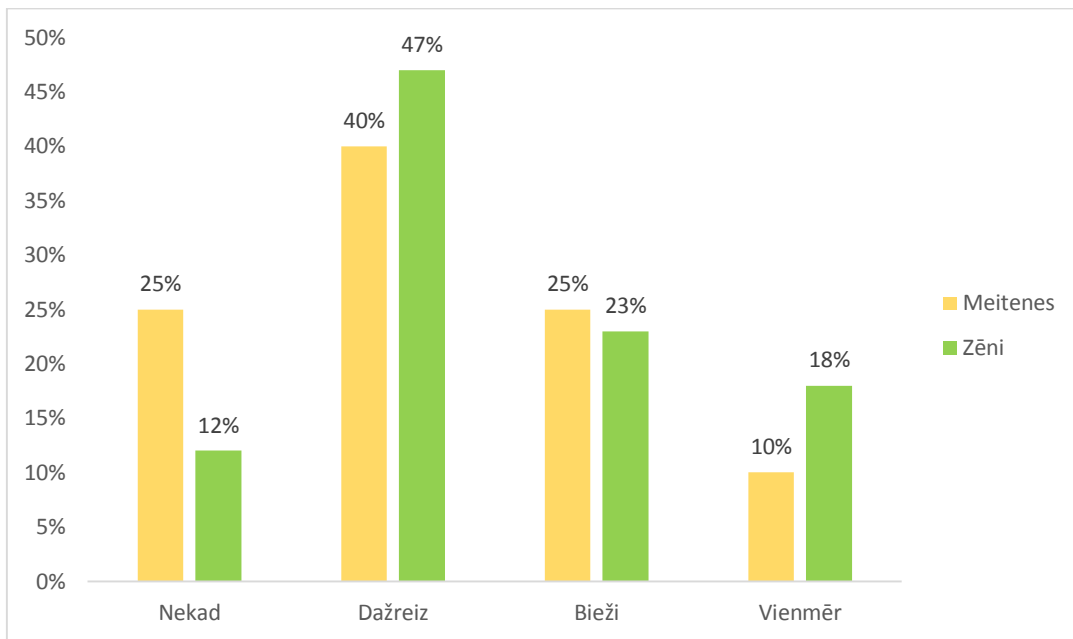

4.2.5.att. Jūtās satraukts par to, ka sarunas biedrs varētu viņus nesaprast

Tikai 30% aptaujāto meiteņu un zēnu norāda, ka satraucas par situāciju, kurā sarunas biedrs varētu viņus nesaprast. 70% meiteņu un 70% zēnu reti uztraucas par to, ka sarunas biedrs viņus varētu nesaprast. Grūti pateikt vai tā ir vienaldzība pret apkārt notiekošo, bailes un nedrošība, vai arī ir radusies noliedzīga attieksme pret šādu situāciju. Turklāt jāņem vērā fakts, ka pusaudži savā vecumā ļoti izteikti savu nedrošību, satraukumu un bailes slēpj zem vienaldzības maskas.

Paši pusaudži uzskata, ka viņiem reti rodas tādas situācijas, kurās viņi ir pārpratuši sarunas biedra teikto. Tikai 10% no aptaujātajām meitenēm atzīst, ka diezgan bieži pārprot sarunas biedra teikto. Savukārt zēnu vidū tāds uzskats valda trešdaļai no aptaujātajiem zēniem. Interesants ir fakts, ka šāds uzskats ir pretrunā ar pedagogu viedokli, kuri norāda uz mazo vārdu krājumu un nevēlēšanos saziņā izmantot mutvārdu valodu. Tas varētu būt saistīts ar to, ka pusaudži ar dzirdes traucējumiem labprātāk par komunikācijas partneriem izvēlas sev līdzīgus sarunas biedrus, līdz ar to komunikācijā tiek izmantota zīmju valoda.

Savukārt citādāka situācija ir novērojama komunikācijā ar dzirdīgiem cilvēkiem. To, ka pastāv grūtības komunikācijā ar dzirdīgiem cilvēkiem, pusaudži jau apliecina savās iepriekšējās atbildēs. Jautājumos, kuros ietverta komunikācija ar dzirdīgiem cilvēkiem, nereti parādās liels apstiprinošo atbilžu skaits. To apliecina arī pusaudžu sniegtās atbildes jautājumā par to, vai viņi jūtas droši par to, ka dzirdīgi sarunas biedri viņus sapratīs (sk. 4.2.6. att.).

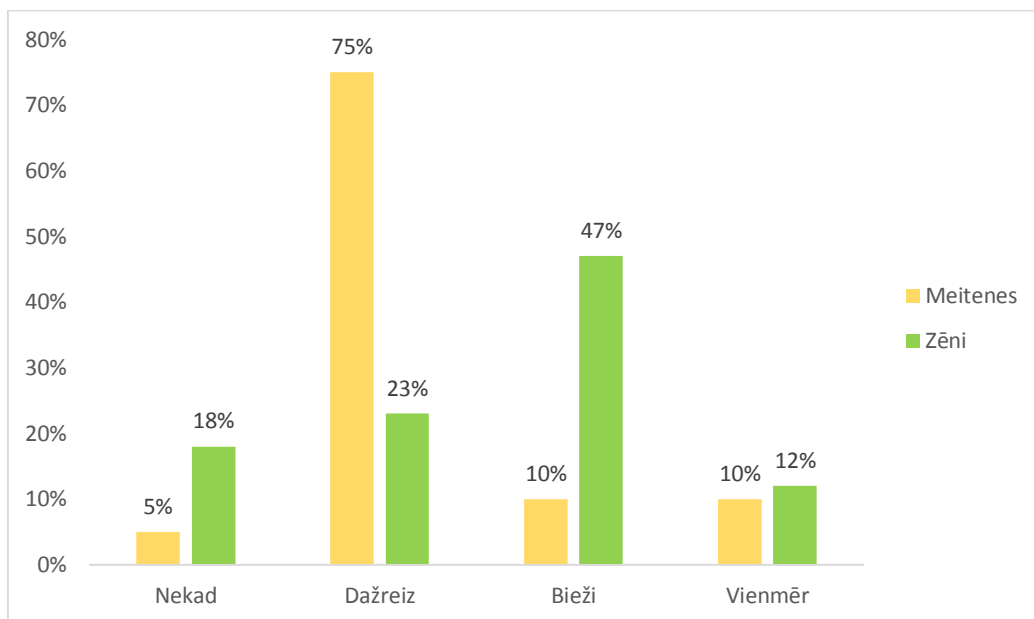

4.2.6.att. Jūtas droši, ka dzirdīgi cilvēki sapratīs, ko vēlas viņiem pateikt

Tikai 10% meiteņu un 18% zēnu norāda, ka vienmēr var justies droši par to, ka dzirdīgi cilvēki sapratīs, ko viņi vēlas pateikt. Vairāk par 50% aptaujāto pusaudžu norāda, ka komunikācijā ar dzirdīgiem cilvēkiem nejūtas pilnīgi droši. Šādi atbilžu rezultāti pilnībā apstiprina arī aptaujas dalībnieku iepriekš izteiktos apgalvojumus par komunikācijas grūtībām ar dzirdīgiem cilvēkiem, kā arī pedagogu uzskatus par ļoti slikti izkoptu mutvārdu runu nedzirdīgiem pusaudžiem. Tas varētu nozīmēt, ka komunikācijas grūtības starp dzirdīgiem un nedzirdīgiem cilvēkiem pastāv tādēļ, ka cilvēki ar dzirdes traucējumiem nejūtas droši par to, ka viņi tiks saprasti.

Turpmāk apskatītie jautājumi aptver komunikācijas procesu ar dzirdīgiem cilvēkiem, un apstiprina to, ka komunikācijā starp dzirdīgiem sarunas biedriem un pusaudžiem ar dzirdes traucējumiem pastāv virkne problēmu.

Izvērtējot situācijas, kad dzirdīgi cilvēki ir pārpratuši nedzirdīgu pusaudžu teikto, rezultāti parāda lielu atšķirību meiteņu un zēnu sniegtajās atbildēs (sk. 4.2.7. att.).

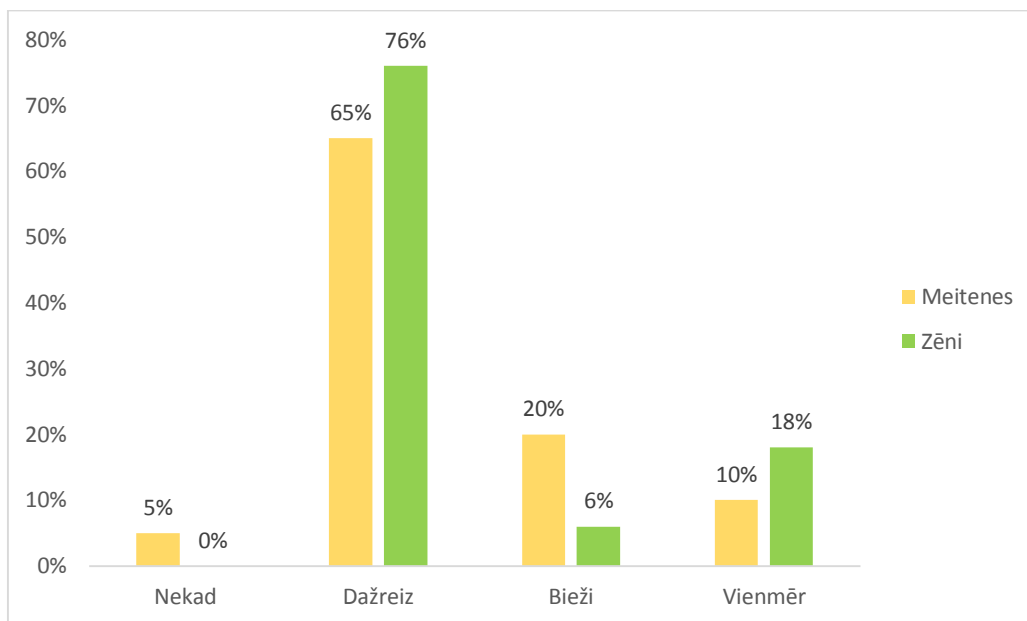
4.2.7.att. Dzirdīgi cilvēki nesaprot, ko nedzirdīgie saka

75% no aptaujātajām meitenēm norāda, ka šādas situācijas notiek dažreiz, savukārt gandrīz puse no aptaujātajiem zēniem (47%) norāda, ka ar šādām situācijām sastopas bieži. Iespējams, ka šāds atbilžu sadalījums saistīts ar attīstības atšķirībām zēnu un meiteņu starpā. Ir novērots, ka pusaudža vecumā zēni, sarunājoties ar citiem cilvēkiem, ir kautrīgi, nedroši, runā tikai pašu nepieciešamāko, atbildes ir īsas un konkrētas. Savukārt meitenes ir nedaudz drošākas, spēj paskaidrot un argumentēt savu viedokli, izklāstīt to visaptveroši.

Kā apgalvo aptaujas dalībnieki, iepriekš apskatītā problēma neietekmē komunikācijas biežumu starp abām grupām, kā arī reti ir novērojama situācija, kad dzirdīgi cilvēki cenšas izvairīties no komunikācijas ar pusaudžiem ar dzirdes traucējumiem. 75% aptaujāto meiteņu un 82% aptaujāto zēnu norāda, ka reti rodas situācijas, kad dzirdīgi cilvēki izvairās komunicēt ar pusaudžiem.

Nenoliedzami cilvēki ar dzirdes traucējumiem ir neliela sabiedrības daļa. Šo cilvēku īpašais komunikācijas veids pārējai sabiedrības daļai ir nesaprotams, tādēļ vienīgā iespēja komunikācijā ar dzirdīgiem cilvēkiem ir izmantot mutvārdu runu. Ar tās palīdzību cilvēks ar dzirdes traucējumiem iekļaujas dzirdīgu cilvēku sabiedrībā. Svarīgs priekšnoteikums šādai komunikācijai ir tieši dzirdīgu cilvēku gatavība veidot dialogu ar nedzirdīgu cilvēku.

Aptaujātie pusaudži norāda, ka dzirdīgu cilvēku aktivitāte, iesaistot viņus savās sarunās, ir visai zema (sk. 4.2.8. att.).

4.2.8.att. Dzirdīgi cilvēki iesaista nedzirdīgos savās sarunās

Tikai aptuveni trešdaļa aptaujāto pusaudžu norāda, ka tiek iesaistīti dzirdīgu cilvēku sarunās. 70% meiteņu un 76% zēnu norāda uz to, ka iesaistīšana dzirdīgu cilvēku sarunā notiek reti vai nenotiek nemaz. Tātad, var secināt, ka mūsdienu sabiedrība vēl nav atvērta un droša, ka spēs saprast nedzirdīga cilvēka teikto, vai arī spēs ar viņu iesaistīt savās sarunās. Tik zems pozitīvo atbilžu skaits norāda, ka mūsdienu sabiedrībai būtu jāvelta lielāka uzmanība savstarpējās komunikācijas jautājumiem.

Savstarpējā komunikācija starp dzirdīgiem cilvēkiem un cilvēkiem ar dzirdes traucējumiem ir iespējama tikai tad, ja tiek ievēroti konkrēti nosacījumi – runas temps, tiešs kontakts, skaidri izrunāti vārdi utt..

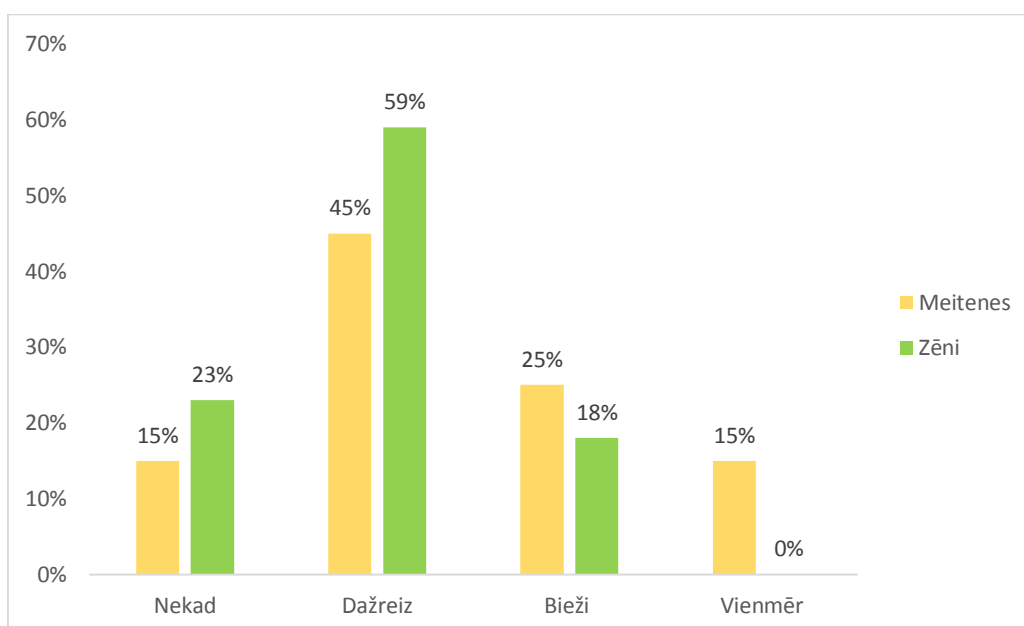
Pusaudži ar dzirdes traucējumiem norāda, ka komunikācijas procesā dzirdīgi cilvēki neievēro runas īpatnības, kuras palīdzētu viņiem labāk saprast teikto. Tikai 24% aptaujāto zēnu var apgalvot, ka dzirdīgi cilvēki ievēro runas īpatnības – runā lēnām, ievēro ciešu kontaktu. 50% aptaujāto meiteņu un 76% aptaujāto zēnu uzsver, ka komunikācijas īpatnības tiek ievērotas reti, vai netiek ievērotas nemaz.

Dzirdīgu cilvēku sabiedrībai būtu vairāk jāpievērš uzmanība savam komunikācijas veidam ar nedzirdīgiem cilvēkiem. Tieši šīs vienkāršās lietas būtiski uzlabotu komunikāciju divu tik atšķirīgu grupu starpā. Turklāt paši pusaudži norāda, ka arī tad, ja kaut ko nav sapratuši, nekaunas to pārjautāt vēlreiz. 71% aptaujāto meiteņu un 60% aptaujāto zēnu norāda, ka lūgums atkārtot teikto neizraisa viņos nepatīkamas izjūtas.

Interesanti pusaudžu viedokļi izskan jautājumos par komunikācijas veidiem nedzirdīgu pusaudžu komunikācijā ar dzirdīgiem cilvēkiem.

Viennozīmīgi var apgalvot, ka viens no populārākajiem veidiem komunikācijā ar dzirdīgiem cilvēkiem ir sarakste mobilajā telefonā (SMS). Vairāk nekā puse aptaujāto pusaudžu ar dzirdes traucējumiem, aptuveni 60%, norāda, ka saraksti mobilajā telefonā, komunicējot ar dzirdīgiem cilvēkiem, izmanto ļoti bieži. Nedaudz mazāk aptaujāto pusaudžu, aptuveni 45% labprāt kā komunikācijas veidu izmanto saraksti uz papīra. Šo komunikācijas veidu biežāk izmanto tieši meitenes.

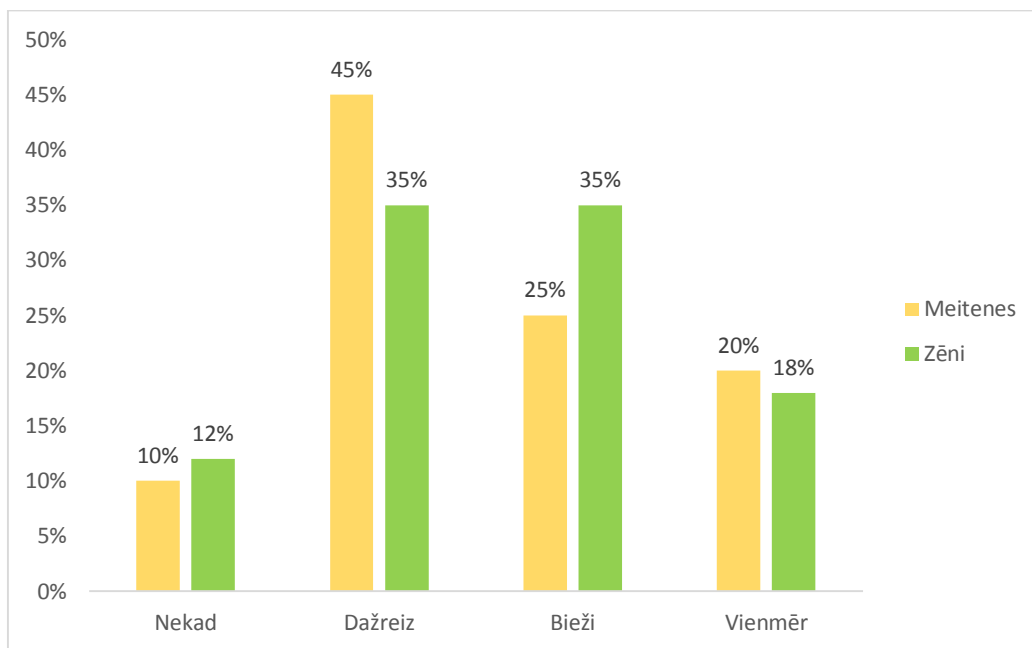
Savukārt ļoti satraucošas darba autorei šķiet pusaudžu atbildes par mutvārdu runas izmantošanu komunikācijā ar dzirdīgiem cilvēkiem (sk. 4.2.9. att.).

4.2.9.att. Komunikācijā ar dzirdīgiem priekšroku dod mutvārdu runai

60% aptaujāto meiteņu un 81% aptaujāto zēnu mutvārdu runu komunikācijā ar dzirdīgiem cilvēkiem izmanto reti vai neizmanto nemaz. Tas saskan arī ar pedagogu nosauktajām komunikācijas problēmām. Šādi dati liecina par to, ka pusaudži nelabprāt apgūst mutvārdu runu, labprāt izvēloties pēc iespējas vieglāku komunikācijas veidu. Šāda izvēle varētu padziļināt jau esošās problēmas dzirdīgu un nedzirdīgu cilvēku savstarpējā komunikācijā.

Reta mutvārdu runas izmantošana komunikācijā ar dzirdīgiem cilvēkiem ietekmē arī pusaudžu komunikāciju sabiedriskās vietās – veikalā, kino, kafejnīcā u.c. (sk. 4.2.10. att.).

4.2.10.att. Viegla komunikācija sabiedriskās vietās

Aptuveni 50% aptaujāto pusaudžu ar dzirdes traucējumiem sastopas ar komunikācijas grūtībām sabiedriskās vietās. Šādu atbilžu sadalījumu varētu ietekmēt ne tikai pusaudža vecumposma īpatnības, kas izpaužas kautrīgumā un nedrošībā, bet arī iepriekšējās atbildes par pašu pusaudžu mutvārdu runas prasmēm un izmantošanu ikdienā.

Apskatot un izanalizējot teorētisko literatūru un aptaujāto pusaudžu sniegtās atbildes, darba autore var secināt, ka pusaudžiem ar dzirdes traucējumiem pastāv konkrētas komunikācijas grūtības:

1. Grūti komunicēt ar dzirdīgiem cilvēkiem.
2. Nespēj noteikt, vai sarunas biedrs ir sapratis teikto.
3. Nelabprāt lieto dzirdes aparātus.
4. Nelabprāt komunikācijā ar dzirdīgiem cilvēkiem izmanto mutvārdu runu – lasa no lūpām, runā, trenē dzirdi.
5. Grūti komunicēt sabiedriskās vietās – kino, veikalā, kafejnīcā u.c..
6. Neizkopta mutvārdu runa – dzirdīgi cilvēki nesaprot pusaudžu teikto.
7. Dzirdīgi cilvēki neievēro atbilstošas komunikācijas īpatnības – lēna un skaidra runa, ciešs kontakts.
8. Dzirdīgi cilvēki nevēlas iesaistīt pusaudžus savās sarunās.

Veicot teorētisko un empīrisko pētījumu, diplomdarba autore ir izveidojusi ieteikumus veiksmīgākai komunikācijai:

1. Lai veicinātu nedzirdīgu pusaudžu verbālās runas kvalitāti, būtu svarīga ikdienas komunikācija ar dzirdīgiem cilvēkiem – vecākiem, radniekiem, draugiem, skolotājiem.
2. Pusaudžiem, vārdu krājuma palielināšanai, būtu svarīgi lasīt grāmatas, skatīties TV ar subtitriem. Jaunu un nesaprotamu vārdu vai jēdzienu izskaidrošanai lūgt palīdzību vecākiem, draugiem vai skolotājiem.
3. Izmantot sociālos tīklus saziņai ne tikai ar vienaudžiem ar dzirdes traucējumiem, bet arī ar dzirdīgiem cilvēkiem, kas vienlaikus dotu iespēju paplašināt vārdu krājumu un rakstītprasmi.
4. Dzirdīgiem cilvēkiem būtu nepieciešams ievērot nedzirdīgu cilvēku runas īpatnības, būtu jārunā lēnām, jāveido ciešs kontakts ar runātāju. Ja sarunas biedrs nesaprot Jūsu teikto, būtu vēlams runu papildināt ar žestiem, atkārtot teikto.
5. Pusaudžiem ar dzirdes traucējumiem ir svarīgi lietot dzirdes aparātus, trenēt dzirdi un mācīties klausīties. Dzirde jāvingrina arī mājas apstākļos, tādēļ būtu nepieciešama pedagogu un vecāku cieša sadarbība.
6. Dzirdīgiem cilvēkiem būtu nepieciešams lauzt savu nedrošību, nebaidīties komunicēt ar nedzirdīgiem cilvēkiem, biežāk būtu nepieciešams cilvēkus ar dzirdes traucējumiem iesaistīt savās sarunās.
7. Pusaudžiem ar dzirdes traucējumiem nevajadzētu dzīvot noslēgti. Svarīgi ir aktīvi piedalīties sabiedriskajā dzīvē. Tas dotu iespēju gūt priekšstatu par apkārtējo vidi, paplašināt pasaules uzskatus, redzes lauku, rehabilitēties dzirdīgo vidē, gūt jaunus draugus, apzināties savu esamību un attīstīt spēju rīkoties sarežģītos apstākļos.
8. Pedagogiem būtu svarīgi radīt situācijas, kurās pusaudžiem rastos vēlēšanās runāt. Būtu nepieciešams iesaistīt pusaudžus sarunās par viņiem interesējošām tēmām. Uzslavēt par viņu vēlmi izteikties. Svarīgi palīdzēt formulēt domu, izveidot gramatiski pareizus teikumus.

NOBEIGUMS

Diplomdarbam tika izvirzīts mērķis noskaidrot galvenās komunikācijas barjeras, ar ko saskaras pusaudži ar dzirdes traucējumiem.

Izpildot diplomdarba uzdevumus, tika apskatīta zinātniskā literatūra par komunikācijas procesu, dzirdes traucējumiem un pusaudža vecumposmu, veikta pedagogu intervija un skolēnu anketēšana, un veikta iegūto datu apkopošana un analīze.

Valoda ir dabisks mūsu domu instruments un svarīgākais līdzeklis, lai mēs uzņemtu zināšanas un visaptverošu informāciju.

Nedzirdīgi cilvēki parasti valodu pārvalda tikai visvienkāršākajā līmenī. Viņi saprot tikai elementāros pamatvārdus. Valodas zināšanas nedzirdīgām personām dod iespējas sazināties un dzīvot patstāvīgi, bet nedod iespēju saprast parasti ikdienā bieži izmantotos svešvārdus, saīsinājumus un teorētiskos terminus.

Komunikācija ir informācijas apmaiņas process starp partneriem. Komunikācijas laikā informācija tiek ne tikai nodota, bet arī radīta, precizēta, attīstīta.

Komunikācijā izmanto verbālo un neverbālo saskarsmi.

Verbālā saskarsme ir vārdiska sazināšanās, tā ietver prasmi runāt un prasmi klausīties. Tā var norisināties kā monologs un dialogs.

Neverbālā komunikācijā cilvēks izmanto žestus, mīmiku, pozas, balss intonāciju, acu kontaktu un saskarsmes distanci.

Dabiska, sabiedrībā vispārpieņemta komunikācijas sistēma ir valoda. Tomēr ir cilvēki, kuriem ir ierobežotas iespējas savstarpējās saziņas procesā lietot mutvārdu runu. Cilvēki ar dzirdes traucējumiem lielākoties labi lasa no lūpām. Tas nozīmē, ka vieglāk ir sarunāties “aci pret aci”.

Izšķir vieglu, vidēji smagu un smagu vārdzirdību. To raksturo dzirdes pazeminājums, ko mēra decibelos.

Izšķir trīs grupu riska faktorus, kam jāpievērš pastiprināta uzmanība. Katrai grupai raksturīgākie cēloņi, kas var veicināt dzirdes traucējumus – prenatalie (iedzimti, kas iemantoti, atrodoties vēl mātes miesās), perinatālie (pirmajā dzīvības mēnesī iegūtie) un postnatālie (iegūti vēlākā posmā).

Pusaudžu periods ir no 11 līdz 15 gadiem. Šī perioda īpašā nozīme ir saistāma ar bērna pubertāti un sociālo attīstību, kā arī ar identitātes vai pašvērtējuma nostiprināšanos (meklēšanu).

Pusaudžiem raksturīga nevienmērīga dažādu organisma sistēmu attīstība. Pusaudžu attīstības sākumā var nereti novērot koordinācijas traucējumus, zūd kustību plastiskums un harmonija.

Cilvēkiem ar dzirdes problēmām šis periods ir smagāks. Tas ir saistīts ar jautājumiem, kuri rodas par to, kāds viņš ir. Nedzirdīgiem pusaudžiem ir vairāk kompleksu, vairāk pārdzīvojumu emocionālajā ziņā. Šādi pusaudži ir ievainojamāki, vairāk pārdzīvo, meklē atbildes.

Pedagogi norāda, ka pusaudžiem ar dzirdes traucējumiem ir novērojamas dažādas komunikācijas problēmas. Viņiem ir mazs aktīvais vārdu krājums un nepilnīgas valodas zināšanas. Daļai skolēnu nepietiekams zīmju valodas līmenis, ierobežots zīmju (žestu) krājums. Pusaudži maz izmanto runu komunikācijā ar dzirdīgajiem cilvēkiem, saglabājas nepareiza izruna. Skolēniem novērojamas grūtības lasītā teksta izpratnē. Turklāt pašu pusaudžu attieksmē ir novērojama pavirša izturēšanās pret savu runas kvalitāti (fonētiski), nevēlēšanās klausīties mutvārdu valodu.

Pusaudži ar dzirdes traucējumiem norāda uz to, ka viņiem pastāv grūtības komunikācijā ar dzirdīgiem cilvēkiem. Ir grūti noteikt, vai sarunas biedrs ir sapratis viņu teikto. Pusaudži nelabprāt lieto dzirdes aparātus un komunikācijā ar dzirdīgiem cilvēkiem izmanto mutvārdu runu, dzirdīgi cilvēki nesaprot pusaudžu teikto. Grūti komunicēt sabiedriskās vietās – kino, veikalā, kafejnīcā u.c. Dzirdīgi cilvēki bieži vien neievēro atbilstošas komunikācijas īpatnības – lēna un skaidra runa, ciešs kontakts, kā arī nevēlas iesaistīt pusaudžus savās sarunās.

Veicot pētījumu tika sasniegts diplomdarbā izvirzītais mērķis – noskaidrotas komunikācijas barjeras pusaudžiem ar dzirdes traucējumiem. Pētījuma gaitā ir radušies sekojoši secinājumi:

1. Analizējot zinātniskos literatūras avotus, tika noskaidrots, ka starp dzirdīgiem un nedzirdīgiem cilvēkiem pastāv būtiskas komunikācijas atšķirības. Dzirdīgu cilvēku sabiedrībā lielu lomu ieņem tieši verbālā komunikācija, savukārt nedzirdīgi cilvēki savā starpā izmanto neverbālu komunikāciju – žestus jeb zīmju valodu. Cilvēkiem ar dzirdes traucējumiem, atkarībā no tā, kādas pakāpes ir dzirdes traucējums, ir atšķirīgi attīstītas komunikācijas prasmes, kas ietekmē komunikācijas procesu ar dzirdīgiem cilvēkiem. Liela nozīme komunikācijas barjeru veidošanās procesā ir attiecīgam vecumposmam, kurš nosaka nedzirdīgu pusaudžu komunikācijas īpatnības ar dzirdīgiem cilvēkiem. Pusaudžu vecumposmā komunikācijas barjeras nav saistītas tikai ar dzirdes traucējumiem, bet arī ar emocionālo nestabilitāti un nedrošību.
2. Pedagogi norāda, ka liela daļa skolēnu nelabprāt izmanto mutvārdu runu saziņā ar dzirdīgiem cilvēkiem, mutvārdu runas prasmes ir zemā līmenī. Skolēni ikdienā ar pedagogiem cenšas komunicēt zīmju valodā, neizmantojot mutvārdu runu. Turklāt skolēniem ir tendence paļauties uz zīmju valodas tulka palīdzību. Pusaudžiem ar

dzirdes traucējumiem ir mazs aktīvo vārdu krājums un nepietiekama jēdzienu izpratne, kas ietekmē apkārt esošo procesu izpratni. Grūtības sagādā loģiska savas domas formulēšana.

3. Pusaudži ar dzirdes traucējumiem izvēlas dažāda vecuma komunikācijas partnerus. Viņi nav tendēti tikai uz komunikāciju ar vienaudžiem, savukārt prasības pret savām mutvārdu komunikācijas prasmēm ir diezgan zemas, reti to izmanto saziņā ar dzirdīgiem cilvēkiem. Pusaudžiem ar dzirdes traucējumiem pastāv komunikācijas grūtības ar dzirdīgiem cilvēkiem. Pusaudži ar dzirdes traucējumiem nejūtas pārliecināti, ka tiks saprasta viņu mutvārdu runa. Ar šādām situācijām viņi diezgan bieži sastopas sabiedriskās vietās. Visbiežāk saziņā ar dzirdīgiem cilvēkiem tiek izmatoti mobilie telefoni (SMS) vai sociālie tīkli (Facebook, Twitter, u.c.). Turklāt dzirdīgi cilvēki reti savās sarunās iesaista pusaudžus ar dzirdes traucējumiem.
4. No veiktā pētījuma rezultātiem izriet, ka lielāka uzmanība sabiedrībā jāpievērš pusaudžu ar dzirdes traucējumiem mutvārdu runas pilnveidošanai, vārdu krājuma un jēdzienu izpratnes attīstīšanai. Svarīgi motivēt pusaudžus ar dzirdes traucējumiem apgūt mutvārdu runu. Tas būtiski palīdzēs pusaudžiem ar dzirdes traucējumiem mazināt sabiedrībā esošās komunikācijas barjeras, veicinās savstarpējo komunikāciju starp dzirdīgiem un nedzirdīgiem cilvēkiem.
5. Pētījumā iegūtie un apkopotie rezultāti atspoguļoti attēlos, procentuāli salīdzinot meiteņu un zēnu sniegtās atbildes.

Turpmāk diplomdarba autore vēlētos pētīt un radīt apstākļus, kā patiešām samazināt komunikācijas barjeras un veicināt savstarpējo sapratni, pilnvērtīgu izglītības un pasaules izzināšanas procesu, dažādu kultūras un sporta veidu iepazīšanu. Visas minētās inovācijas vairo nedzirdīgo cilvēku iespēju dzīvot neatkarīgu dzīvi un veicina viņu integrāciju dzirdīgo sabiedrībā, kurā katram cilvēkam ir nozīmīga loma. Tāpat autore aicina vairāk izmantot jaunās tehnoloģijas, sevišķi informācijas un komunikācijas tehnoloģijas, kas atvieglo saskarsmi un līdzdalību visās dzīves jomās.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN AVOTI

1. **Albrehta Dz.** (1998). *Pētīšanas metodes pedagogijā*. Rīga: Mācību grāmata, 104 lpp.
2. **Andersone R.** (2001). *Pusaudžu sociālo prasmju veidošanās*. Rīga: RaKa, 80 lpp.
3. **Apeirons** (2015). Personas ar dzirdes traucējumiem un nedzirdīgas personas. Invalīdu un viņu draugu apvienība, 1-2 lpp. Sk.Internetā (25.11.2015) Pieejams: http://www.kurzemesregions.lv/userfiles/files/1355229512_Izdales%20materiali%20%20Personas%20ar%20dzirdes%20traucejumiem.pdf
4. **Baka A., Grunevalds K.** (1998). *Grāmata par aprūpi*. Preses nams, 328 lpp.
5. **Baldiņš A., Raževa A.** (2001). *Klases audzinātāja darbs skolēnu personības izpētē*. Rīga: Pētergailis, 75 lpp.
6. **Balsons M.** (1995). *Kā izprast klases uzvedību*. Lielvārde: Lielvārds, 208 lpp.
7. *Cilvēku ar invaliditāti nodarbinātība*. Tālmācības kurss. Leonardo da Vinči projekts (2015). Sk.Internetā (25.10.2015) Pieejams: <http://ande.isma.lv/Latvv/30102.htm>,
8. **Binde M.** (2015). Dzirdes aparāti. Sk.Internetā (25.10.2015) Pieejams: <http://www.slideshare.net/Klagisa/orl-dzirdes-aparti>
9. **Eriksons E.** (1998). *Identitāte: Jaunība un krīze*. Jumava, 271 lpp.
10. **Frederickson N., Cline T.** (2003). *Special Education Needs, Inclusion and Diversity. A.Textbook*. Great Britain: Open University Press, Mcgraw – Hill Education
11. **Freimanis I.** (2007). *Ieskats speciālās skolas darbā*. Rīga: RaKa, 271 lpp.
12. **Geske A., Grīnfelds A.** (2006). *Izglītības pētniecība*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 261 lpp.
13. **Geske R.** (2005). *Bērna bioloģiskā attīstība*. Rīga: RaKa, 314 lpp.
14. **Gulāne V.** (2002). *Vardarbība ekrānos un agresija*. Rīga: RaKa, 178 lpp.
15. **Kiff P., Bond D.** (1999). In: *The Inner Life of Children with Special Needs* ed. by Ved Varma, Whurr Publishers
16. **Kreišmane I., Valgere R., Gulbe K.** (2000). *Ievads psiholoģijā vidusskolai*. Pētergailis, 154 lpp.
17. **Kupčs J.** (1997). *Saskarsmes psiholoģija: Saskarsmes būtība*. Mācību līdzeklis Rīga: Zvaigzne ABC, 71 lpp.
18. **Miezīte S., Seile M.** *Skola visiem (2002). Palīgs pedagogiem, psihologiem un vecākiem*. Rīga: Skolas atbalstu centrs, 391 lpp.
19. **Omārova S.** (2003). *Saskarsmes psiholoģija. Cilvēks runā ar cilvēku*. Rīga: Kamene, 130 lpp.

20. *Par zīmju valodu*. LNS Zīmju valodas centrs (2007). Sk.Internetā (26.11.2015.)
Pieejams: http://zimjuvaloda.lv/lv/about_language
21. **Puškarevs I.** (2001). *Attīstības psiholoģija*. Rīga: RaKa, 88 lpp.
22. **Rutka L.** (2012). *Pedagoga psiholoģiskā kompetence*. Rīga: RaKa, 178 lpp.
23. **Svence G.** (1999). *Attīstības psiholoģija. Mācību līdzeklis*. Rīga: Zvaigzne ABC, 159 lpp.
24. **Šnēbaha A.** (2010). *Domā, ko runā, un runā, ko domā*. Žurnāls: Psiholoģija mums.
25. **Tavartkiladze G.A., Šmatko, N.D.** (2008). *Dzirdes traucējumu diagnosticēšana bērniem*. Rēzekne: Rēzeknes ugstskola, 52 lpp.
26. **Teivāns E.** (1994). *Ievads speciālajā pedagogijā*. Rīga: Zvaigzne ABC, 24.lpp.
27. **Tūbele S., Šteinberga A.** (2004). *Ievads speciālajā pedagogijā*. Rīga: RaKa, 111 lpp.
28. **Uzore D.** (2005). *Rokasgrāmata nedzirdīgo un vājdzirdīgo bērnu vecākiem*. Bērnu un ģimenes lietu ministrija, 37 lpp.
29. **Valtneris A.** (2001). *Bērnu un pusaudžu fizioloģija*. Rīga: Zvaigzne ABC, 160 lpp.
30. **Vorobjovs A.** (2002). *Sociālā psiholoģija: teorētiskie pamati: eksperimentāls mācību līdzeklis*. Rīga: Izglītības soļi, 340 lpp
31. **Vorobjovs A.** (1996). *Psiholoģijas pamati. Eksperimentāls mācību līdzeklis*. Rīga: Mācību apgāds, 323 lpp.
32. **Боскис Р.М.** (1963). *Глухие и слабослышающие дети*. Москва, 334 с.
33. **Лубовский В., Розанова Т.** (2003). *Специальная психология*. Москва: Академия, 464 с.

PIELIKUMI

Intervija

Cien., pedagogi!

Latvijas Universitātes, Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātes, Speciālā pedagoga/logopēda bakalaura darba ietvaros ir paredzēts pētījums par komunikācijas grūtībām pusaudžiem ar dzirdes traucējumiem.

Lūgums atbildēt uz dažiem jautājumiem.

1. Kāds ir Jūsu pedagoģiskā darba stāžs?

—

2. Cik gadus Jūs strādājat ar bērniem ar dzirdes traucējumiem?

—

3. Nosauciet Jūsaprāt, raksturīgākās komunikācijas problēmas bērniem ar dzirdes traucējumiem.

- _____
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____
- _____

Paldies!

Aptauja

Labdien!

Latvijas Universitātes, Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātes, Speciālā pedagoga/logopēda bakalaura darba ietvaros ir paredzēts pētījums par komunikācijas grūtībām pusaudžiem ar dzirdes traucējumiem.

Lūdzu, atbildi uz jautājumiem atzīmējot savu izvēlēto atbildi!

Tu esi:

- meitene
- zēns

Vecums _____

Klase _____

Nr. p.k	Jautājumi	Nekad	Dažreiz	Bieži	Vienmēr
1.	Tu labprāt komunicē ar bērniem un jauniešiem.				
2.	Tu labprāt komunicē ar vecākiem cilvēkiem.				
3.	Tev sagādā grūtības saprast dzirdīgo valodu.				
4.	Tev sagādā grūtības komunicēt ar dzirdīgiem cilvēkiem.				
5.	Tev sagādā grūtības komunicēt ar nedzirdīgiem cilvēkiem.				
6.	Tev ir grūtības komunicēt ar svešiem cilvēkiem.				
7.	Sarunas laikā Tev ir grūtības atrast pareizos vārdus, lai pateiktu to, ko Tu gribi.				
8.	Tu jūties droši, ka dzirdīgi cilvēki sapratīs, ko Tu vēlies viņiem pateikt.				
9.	Tu vari noteikt, kad sarunas biedrs nesaprot to, ko saki.				
10.	Tu jūties satraukts par to, ka sarunas biedrs varētu Tevi nesaprast.				
11.	Tev komunikācijā palīdz dzirdes aparāti vai auss implantī.				
12.	Tev ir viegli ir daktilēt, lietot zīmju valodu saziņā ar nedzirdīgiem cilvēkiem.				
13.	Tu, komunicējot ar dzirdīgiem cilvēkiem, priekšroku dod sarakstei telefonā (SMS).				

14.	Tu, komunicējot ar dzirdīgiem cilvēkiem, priekšroku dod sarakstei uz papīra.				
15.	Tu, komunicējot ar dzirdīgiem cilvēkiem, priekšroku dod, trenējot dzirdi un lasot no lūpām.				
16.	Tev ir viegli komunicēt veikalā, kino, kafejnīcā, u.c.				
17.	Komunikācijā ar cilvēkiem Tu izmanto sociālos tīklus (Facebook, Twitter, Instagramm, u.c.)				
18.	Ir gadījušās situācijas, kad dzirdīgi cilvēki nesaprot, ko Tu saki.				
19.	Ir gadījušās situācijas, kad dzirdīgi cilvēki izvairās komunicēt ar Tevi.				
20.	Tev ir gadījies pārprast sarunas biedra teikto.				
21.	Dzirdīgi cilvēki ievēro Tavas komunikācijas īpatnības, runā ar Tevi lēnām, ievēro ciešu kontaktu.				
22.	Dzirdīgie cilvēki iesaista Tevi savās sarunās.				
23.	Ja Tu nesaproti sarunas biedra sacīto pirmajā reizē, Tu jūties neērti, prasot atkārtot teikto.				
24.	Tev ir grūti izteikt savas domas.				
25.	Tev nepatīk apspriest tavuprāt sarežģītas tēmas.				

Paldies!

Diplomdarbs “Komunikācijas grūtības pusaudžiem ar dzirdes traucējumiem” izstrādāts LU Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: _____ Kristīne Zapoļska

(paraksts)

Rekomendēju/nerekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja: Dr.paed., prof. Sarmīte Tūbele _____ .201__.

(paraksts)

Recenzents: _____

(zinātniskais grāds, akadēmiskais nosaukums, vārds, uzvārds)

Darbs iesniegts Pieaugušo pedagoģiskās izglītības centrā __.__.201__.

Dekāna pilnvarotā persona: metodiķe Agnese Kozlovska _____

(paraksts)

Darbs aizstāvēts Valsts pārbaudījuma komisijas sēdē

___.__.201__ . protokola Nr. _____, vērtējums: _____

Komisijas sekretārs: _____

(vārds, uzvārds, paraksts)